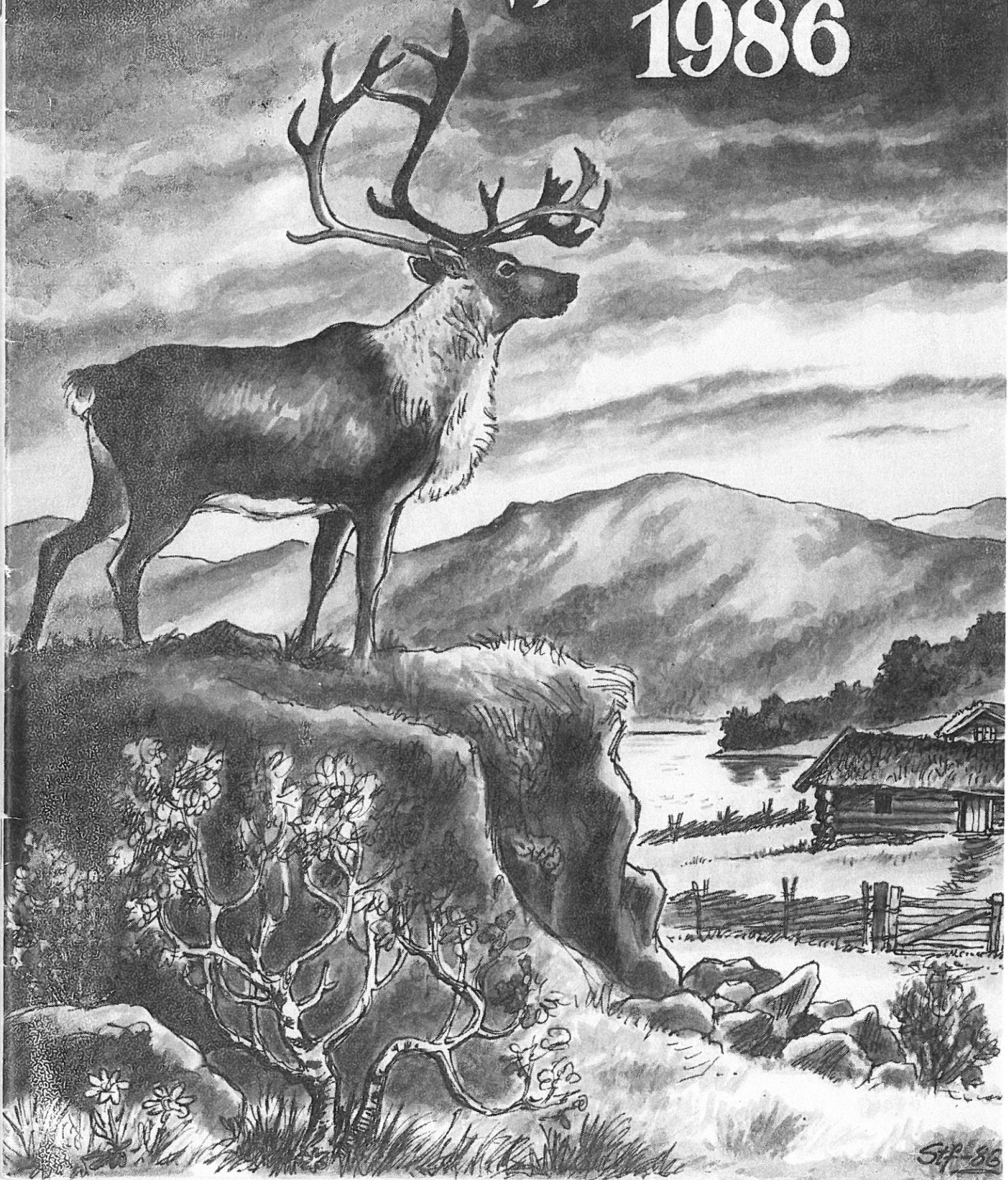
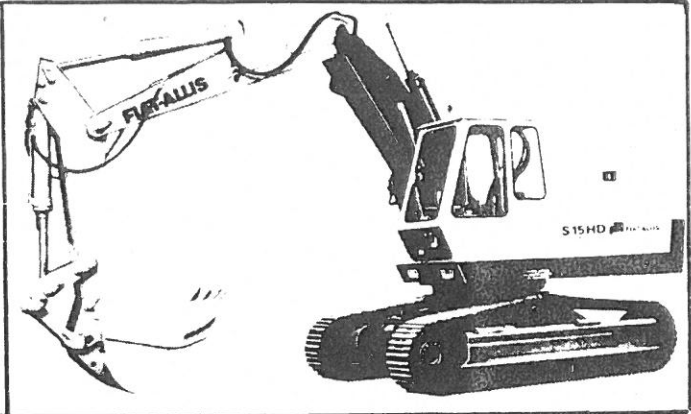
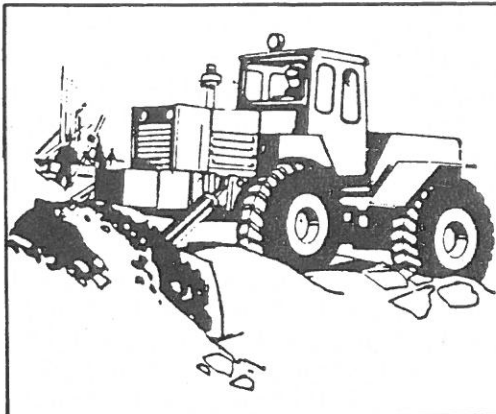

Oppunder fjellbandet 1986

Stf-86

Vi står til tjeneste
med anlegg
og vedlikehold av veier.
Graving og nydyrking.
Levering av grus og singel.

Service og reparasjoner av traktorer utføres

MATIAS BJØRGUM
Maskinstasjon

7487 Haltdalen
Telefon: (074)16 396 - 16 419

Oppunder fjellbandet 1986

Hefte nr. 8

Utgiver: HOLTÅLEN KULTURSTYRE

Redaktør:
Gudbrand Grøt

INNHold

«Noe av meg ble igjen i Haldalen» - Av Gudbrand Grøt	2
Kyrjeklokka - Av Mälly Gjersvoll Strickert	6
Musikk-minner fra Ålen	7
Fra en spellmanns dagbok - Av Gudbrand Grøt	10
Gunhild i Engøm - Av Hans Kosberg. Tegning: Jens Tyvold	11
Den gamle krøtterstien - Av Anders P. Hegseth	12
Sommarminne - Av Leif Hov. Foto: Ivar Moan Djupdal	13
«Johan Hagen fra Trønderlagen» - Av Margit Krogstad Ramlo	14
Da fangetoget kom - Av Lillemor Prytz Bollingmo. Tegning: Bjarne Prytz	18
Et minne - Av Marit Folde	19
Mette og Ola i Hyllbekkirøa - Av Johannes Lyngstad	20
Ålen sogneselskap og meieribruket - Av Aud Mikkelsen Tretvik	22
Naturbetroelser og kjemi - Av Sigmund Hov Moen	24
Hjemmets klenodium - Av Kari Sundan	26
Lokalhistoriske «hasespor» - Av Bjarne Prytz	27
Haldalen prestegård og husmennene - Av Oddmund Volden	28
Smeltehyttene i Svølja og ved Eidet - Av Per H. Kulbotten	30
Streif i arkivet - Av Martin Åsvold	34
Minna frå gruva - Av Leiv Reitan	35
Sommerjobb ved århundreskiftet - Av Per Åsvold. Tegning: Jens Tyvold	36
n' Oliver - Av Halvard Bakås	37
Et 50-arsminne	39
Ålen i den lokale presse - Av May Kristin Vårhus	40
Den gang jeg gikk på søndagsskole - Av Leif Vårhus	41
Reglement for Holtaalen og Aalens Formandskab 1840	42
Min første vinter i Arvedalsgruben - Tegning: Steinar Flaten	44

Forsiden er tegnet av Steinar Flaten.

Kr 20,-

Trykk: Røros-Trykk A.s

«Noe av meg ble igjen i Haltdalen»

Asbjørg Bentzen forteller fra et rikt liv med mange omveltinger

Av Gudbrand Grøt

83 årige Asbjørg Bentzen

Det har vel egentlig bestandig stått en spesiell opphøyet respekt omkring prestefolket i et lite lokalsamfunn. Slik har det også vært i Haltdalen.

Men en prestefamilie ihvertfall blir det spesielt snakket om som bygdafolk lik den store massen. Det er Bentzen-familien.

Ved siden av familiens personlige egenskaper var det nok også den spesielle tiden de var i bygdasamfunnet som var en vesentlig årsak. De opplevde krigstiden som haltdalinger og sto da i ett med bygdafolket. Presten, Amund Bentzen's innsats under krigen er vel kjent og bygdafolkets respekt er stor og ekte for det han var med på.

Kona, Asbjørg, har lett for å komme i bakgrunnen når insatsen i krigstiden minnes. Men det var hun som holdt familien sammen. Og hun var så utvilsomt også en viktig brikke i det spillet som foregikk. Som mor til ungesflokk på ni og som hustru var hun en sterk støttespiller. Vi har fra «Oppunder fjellbandet» dratt inn i de store skoger i Trysil og avlagt Asbjørg Bentzen et besøk, for å fortelle ettertiden litt også om henne. Og prøve å formidle noe av hennes inntrykk fra tiden i Haltdalen prestegård.

Asbjørg var 13 år gammel da hun reiste hjemmefra i Odalen til Oslo for skolegang. Det ble middelskole, artium og sykepleien. Og under sykepleieutdanningen møtte hun en ung teolog-student fra Hakadal. Hans første prestekall ble Kjerringøy ved Bodø. Dit kom da Asbjørg og Amund som nygifte. Dette var et litt spesielt prestesokn, da prestegård og en del av lønnen var gave fra kjøpmannen på stedet for at lokalsamfunnet skulle få sin egen prest. I 5½ år ble de, og tre av barna ble født her.

11. mai 1933 reiste familien med toget oppover Gauldalen mot prestens nye kall, Haltdalen menighet. Fra øyriket med utsikt mot havet var overgangen stor til en etter, førsteinntrykket, trang dal med utsikten i motbakke, forteller Asbjørg. Men det første møtet med Haltdalen gjorde allikevel sterkt inn-

trykk med snø i fjellet, mens «bjørka spratt i dalom».

På Bjørgen kom Sivert Fløttum på toget og var med til Singsås, – for å hilse på det nye prestefolket. En familie som det senere ble knyttet sterke vennskapsbånd til. Hans sønn, Svend og kone Karen, ble forpaktere i prestegården og kom i nær tilknytning.

Det var trange kår for folk i menigheten den gangen, – og mange trengte hjelp. Prestegården var nesten ny og en pen og rommelig bolig for hele familien. Parafinlampa var belysning, men det var en også vant med fra Nord-Norge. Men ei stor lettelse var det da det i 1938 ble elektrisk lys.

Barneflokken økte både hos prest og forpakter, og endte med 10 hos presten og 6 hos forpakteren.

Det som i dag huskes best er all den velvilje

og kjærlighet vi ble møtt med over alt. Kontakten med bygdafolket var god. Jeg har ofte sagt, – at det ble igjen noe av meg i Haltdalen, sier Asbjørg. Vi lar henne få pause i samtalen, – og tydeligvis en tankeflukt til kjent og kjært «oppunder fjellbandet».

I denne prestegården fikk jeg også oppleve å få ubetalelig hjelp av mange unge og voksne kvinner, som jeg sender min varmeste takk til. Hushjelpene bodde i prestegården og var en av oss, i likhet med farmor, – Amunds mor, som også bodde mye i Haltdalen. Og hun ble på folkemunne bare omtalt som «farmor». Anna Grønset var den første av hushjelpene. Hun var der i 3-4 år. Så kom Reidun Holtet, som Asbjørgs mor skaffet fra Odalen. Hun var i 4 år og ble gift med en haltdaling. Marit Sandrød, gift Winsnes, var i kort tid før hun begynte i sykepleien, og Borgny Grønset, gift Barkved, og Kirsti Kosberg som var lengst, i alt 7 år. En del faste ekstrahjelpere var det også. Hushjelpene var med på alt av arbeid i prestegården og var av meget stor betydning for husmora.

Krigen

Så kom krigen som skulle sette sitt spesielle preg på familien og tilværelsen i prestegården.

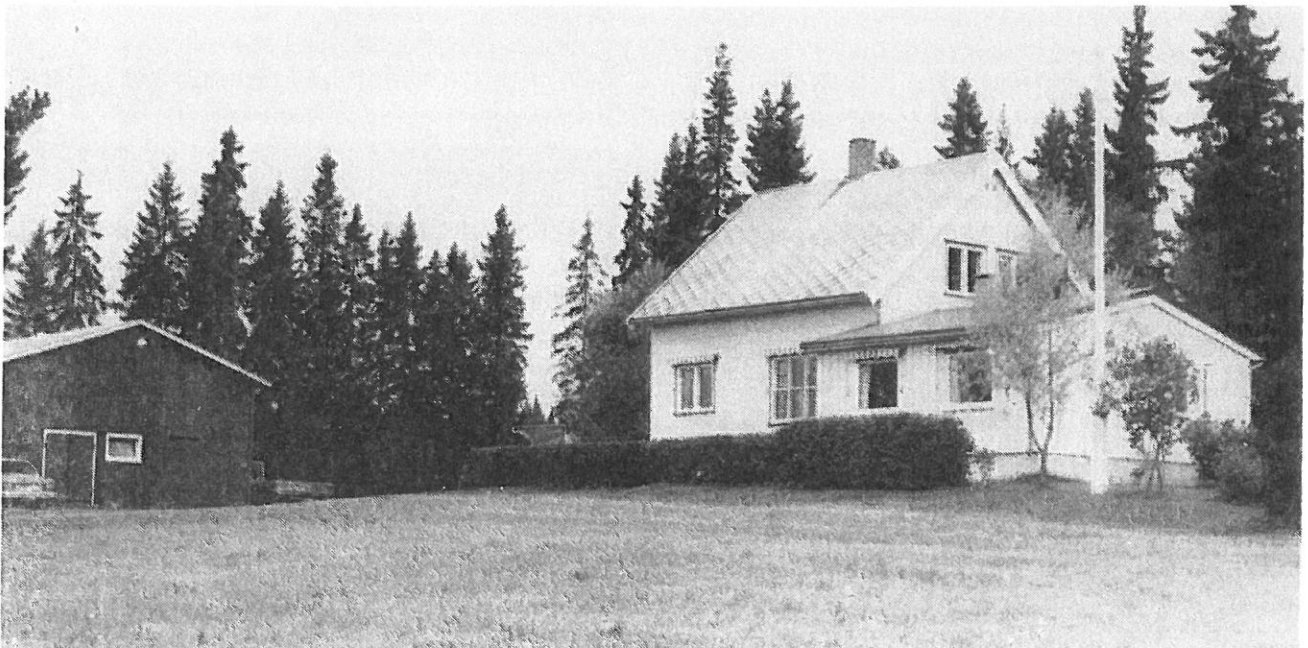
Denne tida var selvsagt en stor belastning på Asbjørg også, – som mor og hustru,

innrømmer hun. Men samtidig følte jeg glede over at Amund ville ofre så mye. Men det kom nok som en stor overraskelse for henne at han med sin innstilling, ville engasjere seg så sterkt og være leder for hjemmefronten. Han kunne «ikke drepe en flue» og hadde ikke vært i militæret. Men slik kan vi forandres når kristen, personlig og fedrelandets frihet står i fare.

Kombinasjonen med prestekallet var det ingen problemer med. Han ofret seg for jobben, og om kveldene var det så til fjells og til setrer rundt omkring. Han fortalte henne ikke meget, men noe måtte hun da få greie på.

Hennes befatning med tyskerne var et par besøk i prestegården, hvor formålet nok var å undersøke omkring presten. På hans 40-årsdag kom 2 tyske unggutter som skulle bo i prestegården, de skulle angivelige lete i kirkebøkene etter germanske navn. Amund fleipet med dem, og barna kalte dem Perle og Bruse, – oppkalt etter brus. En Rinnan-sympatisør var også innom prestegården, det gjaldt en mann som skulle ha hjelp til å flykte til Sverige. Men Amund forsto straks det var en felle, og varslet at han var kommet til feil mann.

De fleste prester nektet jo samarbeid med NS, – og alt ble da tatt fra dem. Forpakteren spurte forsyningsnemnda, – hva med naturalia? Svaret lød: Slakt såpass til deg selv at det

Gården «Vårli» som Bentzen familien har opparbeidet i Trysils skoger.

Familien samlet med unntak av yngstebarnet som ikke var født på det tidspunkt.

På bildet er det bak fra v. Dorthea. Hun er død, var utdannet førskolelærer, gift og bosatt i Kristiansand og har ei datter. Gerd, den eldste, gift og bosatt i Stavern og har 4 barn. Inger, den nest eldste, er rektor på Hovseter kurscenter for blinde og svaksynte. Hun er gift og bosatt i Oslo og har 3 voksne barn. I midten Elisabeth som ble født i Haltdalen høsten samme året de kom der. Hun er sykepleierske, gift og bosatt i Bergen og har 4 barn. Foran fra v. Asbjørg, er lærerinne, gift på Storbø i Austvoll kommune, mellom Bergen og Stord. De har tre barn. Brit er også sykepleierske og gift i Nordfjordeid og har 4 barn. På farmor Birgitte Bentzens fang sitter Gudveig som er kontordame, gift og bosatt på Stord og har 3 barn. Eiolf som har overtatt gården i Trysil og har kone fra bygda og 2 barn. Fredrik er maskiningeniør, bosatt i Larvik og gift med ei svensk dame. De har 2 barn. Den yngste Kari Birgitte, som ikke er med på bildet, er født i 1946. Hun er utdannet kjemiingeniør og arbeidet lenge for Veterinærhøgskolen. Hun gikk ett år ved Diakonihøgskolen, er gift i Kristiansand og har 2 barn.

blir litt til presten også. Menigheten sørget for presten.

Amund hadde radio, – først i kirketårnet, men det ble for farlig så den ble gjemt under golvet i snekkerverkstedet han hadde. Da tyskerne kom på en rassa nedover dalføret og skjøt enkelte turde en ikke lenger være i prestegården med alle ungene. Derfor evakuerte de alle sammen åpenlyst og dro til «Nordaungjardet» i Aunegrenda med unger, bestemor og hushjelp og her ble de i 14 dager. Bare presten og forpakteren ble igjen.

Amund og Asbjørg måtte også en gang

evakuere til samme sted da ekstra fare var på ferde.

Arrestasjonen husker Asbjørg godt. Det banket så fælt på ytterdøra, – da de kom om natta. De var ventet. Amund kunne ha flyktet på forhånd, men de to var enige om at det var feigt, og ville ha satt alle de andre i ekstra store vanskeligheter. Det syntes vi ville være fælt om han skulle ha berget sitt eget liv, og de andre bli tatt. De var enige om at her måtte en stå samlet.

Da det ble lukket opp, strømmet det tyskere inn på alle rom. Amund ble satt i

kleskottet, og hun fikk gå inn med frokost til ham. – «Det holder», – var det eneste han sa til henne, – og mente troen. Hun ble overrasket da soverommet deres var fylt av arrestanter fra hele bygda.

Kvinner og unger ble hatt til forpakteren hvor en tysker passet på dem. Fangene ble samlet på soverommet før de ble ført til Trondheim. Amund ble tatt til tortur før han kom til Vollan, hvor de andre satt. Hun var igjen i prestegården hele vinteren med barneflokket på ni, hvorav den yngste var 3 år. Forpakteren var enestående til å hjelpe henne.

Arrestasjonen skjedde 4. januar, og de satt inne til freden kom 8. mai. Da kom «sjefen» inn i cellen til Amund og sa: «Du skulle aldri vært ute herfra, men dessverre har vi måttet kapitulere.»

Etter freden fortsatte han litt som prest. Men 6. januar 1947 reiste de fra Haltdalen etter at han hadde søkt avskjed. Han hadde håpet at folket skulle lært litt av krigen, slik at de ville ha fortsatt kampen mot avkristningen i demokratiet. Likesom de kjempet mot NS, – dette gjaldt aller mest kirken. Kirken og prestene har ofte gitt etter og vært med på utvanning av kristendomsundervisningen i skolen, sier Asbjørg. Det var mye derfor også at Amund sluttet som prest, sier hun.

At vi alle var glade da freden kom, sier seg selv. Men mange hadde sorg over sine som hadde gitt livet for friheten. Det ser ut som vi mennesker psykisk tåler bedre motgang enn medgang. At vi i folkedypet i dag opplever at de 10 bud settes mer og mer ut av spill er trist. Det ser ut som «dansen om gullkalven» er det viktigste for mange.

Vi glemmer at Guds frykt med nøysomhet er en stor vinning. Hun snakker seg varm og er blitt engasjert. Noe av det største jeg fikk oppleve var vekkelsen under krigen, både i bygda og ikke minst i Aunegrenda. Folk som ikke gikk på et eneste møte ble truffet av Guds Ånd, forteller hun.

Bureising

Vi pensler over til et nytt kapittel i presteparets liv. Fra Haltdalen reiste de til Nord

Odal, og var der i 4 år. Barneflokket var da de reiste fra Haltdalen på 10, – hvorav altså 7 var født der. Fra Odalen gikk ferden mot havet igjen. Og i åtte år var de på Engesund, et gammelt handelssted i Fitjar på Stord. Her forpaktet de en gård mens han også reiste som forkynner for Hauges Venner.

I 1959 begynte de på å realisere Amunds drøm med å skaffe seg et eget gårdsbruk. Og rimeligst, om ikke «letteste» vei til et slikt mål var å ta imot «Ny Jord's» tilbud om bureising. Amund var glad i Østlandet, skogen og fjellet. Og det bar da så inn i de store Trysil-skoger. Som nybrottsfolk var de ikke akkurat unge, og menneskelig sett var det vel egentlig en vanvittig ide, – medgir Asbjørg. Og folk måtte da tro det var noen raringer som kom og slo seg ned her, – en prest som begynte som gårdbruker inne i svarteste skauen. Og det gikk rykter om at det var en nazist som hadde rømt unna. Men prostens i Elverum visste bedre, og skrev i avisene og fikk avlivet ryktene. Asbjørg og Amund var de første bureiserne som startet i området. Det var flere som ble tildelt jord her, men noen trakk seg. Det var noen gamle slektsgårder der fra tidligere. Og innflytterne ble meget godt mottatt. En av grunnene til at de satset på gård var også at yngste sønn, Eiolf, var interessert i den retning og var i gang med landbruksutdanning.

Ved utvelgelse av parsell valgte Amund teig nr. 7, – også ut fra at dette er et bibelsk tall. Og det har fulgt velsignelse med «Vårli» som gården ble døpt, sier Asbjørg. De kom flyttende på mai og det var å ta fatt på saging og bygging. Tømmeret som var hogget tørket i det fine vårværet. Det var ikke regn fra april til oktober, og det var en stor fordel. Det sto ei lita hytte på plassen som de bodde i. Det var plast for vinduene og dårlig golv. Maten ble kokt ute på primus. På oktober var l. etasje såpass ferdig at de kunne flytte inn.

Men Amund fikk ikke særlig mye glede av sitt nybrottsverk. Sykdommen kom og de siste 6 av de 10 årene han bodde her, var han satt ut av arbeid. Han døde i 1969. De hadde da 8 kyr på gården.

Nå er 120 mål dyrket, og 40-50 dyr på gården som Marit og Eiolf Bentzen nå driver.

Omlag 18 melkekyr er det nå på båsen. Men dette som for ham som startet, ville være eventyret fikk han dessverre ikke oppleve. Vi har hele tiden hatt meget god støtte av ungene, sier Asbjørg, som synes hun har det godt nå, – og hun har så god tid. En del av den bruker hun til avislesning og brevskrivning. Det går temmelig mange brev i løpet av året ut fra «pensjonistleiligheten» på Vårli.

Til Haltdalen går også mange brev. Hun holder kontakten godt, for hun avslører i løpet av samtalen meget god kjennskap til det som rører seg i bygda. Og husker navnet på svært mange.

Selv om det har vært mye omveltninger, så har jeg hatt et rikt liv. Jeg har bestandig hatt det godt.

– Men det er så mye trist å lese i avisene, sukker hun. Avkristningen har ført til at de unge ikke vet forskjell på mitt og ditt. Det er overvelstand i samfunnet, og folk tåler tydeligvis ikke å ha gode dager. Folk har ikke de rettingslinjer i livet som de 10 bud gir. Det er blitt så rotløst samfunnet i dag, – og så lar hun seg igjen engasjere. Men hils oppover da, – til alle som husker oss!

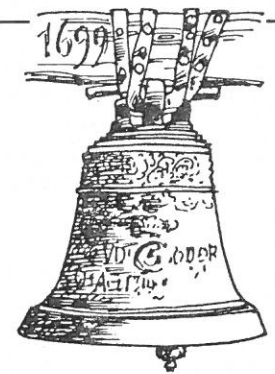
Kyrjeklokka

Kyrjeklokka kling i dag,
i undring spede vare slag.
Eit lite barn har fått sitt navn.
Deg Gud til ære oss til gavn.

Kyrjeklokka kling i dag,
forventningsfulle klare slag.
For konfirmantane som går,
frå barndom inn i vaksne kår.

Kyrjeklokka kling i dag,
i kjærleik djupe sterke slag.
Eit brudepar velsigning får,
og lykkeleg frå kyrkja går.

Kyrjeklokka kling i dag,
med såre vemodsfylte slag.
For den som fylgjest siste gong,
ned kyrkjegolv i sorg så tong.

Mally Gjersvoll Strickert

Musikk-minner fra Ålen

Sang og musikklivet har rike tradisjoner i Ålen. Og sitt utspring hadde det fra Graftåsen som var navlen i bygdas rike kulturmiljø. John Saxgaard som døde i 1981, og kunne se tilbake på et langt og aktivt spellmannsliv, skrev i 1974 ned en del minner og notater fra sin far John Saxgaard, født 15.09.1862. Han var også aktivt med i sang og musikkmiljøet, og vi har samlet en del smakebiter fra det som her ble nedskrevet.

Jon viste i meget ung alder stor interesse for musikk og sang. Men på heimgården fantes ikke annet instrument enn en langleik. I 1880 reiste Anders Haugen, som var 10 år eldre, til Trondhjem for å lære felespill. Far til Jon, som også hette Jon, sendte penger med Anders for å kjøpe fele til sønnen. Og fela som da ble kjøpt har vært i flittig bruk. Hans sønn John, som altså har notert ned disse minnene, brukte fela i all sin tid og har vært i bruk i flere hundre brylluper, fester og oppsøttuer. Fela er fortsatt i slektens eie og has nå av John's yngste sønn, Ole, som også er spillemann, men på trekkspill som hovedinstrument.

Vi lar så John Saksgård fortelle videre i sine notater:

Omkring år 1890 fikk far ideen om å danne hornmusikklag for bygden. Han fikk følgende med seg for å kjøpe inn 8 instrumenter: Per Larsen Reitan, John Sundan, Erik Renolen, Jo Stømna, Ingebrigt Dypdal, Anders A. Reitan (Monsen), Per Langeng. Langengs eldste sønn, Hans, kjøpte siden et althorn og ble med. Laget kom i gang for fullt i 1892, og var det første musikklaget i bygden. Saksgård fikk i begynnelsen hjelp av G. A. Hamlander fra Røros for sammensettingen. Medlemmer fra begynnelsen har senere fortalt at dette laget holdt på med iver og interesse så lenge Saksgård var frisk og kunne dirigere, til omkring år 1900. I 1901 ble han dårlig og etter ei

ukes sykeleie døde han 6 november i hjertelammelse, bare 39 år gammel. Som en kuriositet nevnes i denne forbindelse at i hans begravelse stilte alle gjenlevende av hornmusikklaget opp ved graven på Saksgård og spilte en salme ved avreisen. De gikk så forut til kirken og spilte salmer fra tårnet når gravfølget kom der. En æresbevisning som vel ikke har hendt hverken før eller siden.

Det var vel så rolig med hornmusikklaget inntil det ble blåst nytt liv i laget i 1905.

Anders Haugen, født 1852, var Saksgårds gode venn. Han kunne ikke noe med hornmusikk selv, men skrev til Møllargutens sønn, Torgeir Torgeirson, for å få ham til Ålen og gjennoppta hornmusikklaget våren 1905 før bautaavsløringen for Jon og Anders Reitan.

Fra det opprinnelige musikklaget var det tre som var borte, og som nye kom inn Lars Støvne, Hans Haugen og stifterens sønn, Jon.

Torgeirson kom og fikk gratis kost og losji på Haugen, og gikk med glød løs på oppgaven. Han var en streng læremester, forteller John Saksgård. Det var øvelser hver dag i vel 14 dager i ungdomslokalet på Graftås, med fire timer for dagen. Og etter 2 timers matpause, startet dirigenten opp igjen om kvelden med øvelser med blandetkoret for Anders Haugen et par timer på samme sted.

På siste øvelsen med musikklaget, om kvelden før bautaavsløringen, sa Torgeirson til sine elever: «No må dere ikke legge ned fordi om jeg reiser, for nå er dere såpass at de kan opptre i en by.»

Han reiste fra Ålen dagen etter bautaavsløringen uten betaling for alt sitt strev og oppløftende arbeide med musikk- og sanglivet i bygda. Ingebrigt Djupdal ble leder for musikklaget til i 1907, da han reiste til Folldal Verk. Om høsten året etter reiste også John Saksgård til Folldal og første kvelden han kom dit, kom Ingebrigt og ville ha ham med i hornmusikklaget der. Om dette skriver John: «Dette var bare til glede for meg. Dette var et

Hornmusikken fra 1899. Foran fra v.: John Saksgård, Erik Renolen, John Sundan, P. L. Reitan. Andre rekke fra v.: A. Reitan (Monsan), Ingebrigt Djupdal, Jo Stømna. Bakerst fra v.: Hans Langeng, Per Langeng, Lars Støvne.

større lag med to fløyter og to trommer m.v. Det var øvelse to kvelder i uka og spilte til dans på verkstedsalen hver søndag kveld. Jeg kom hjem fra Follaldalen om våren 1909 og fikk høre at her ikke hadde vært holdt musikkøvelse etter at jeg reiste høsten før. Men det ble da spørsmål om musikk til 17. maitoget. Vi fikk derfor til et møte, slik at vi skulle bli med i utmarsjen med toget fra Graftås.

I 1910 og 1911 ble vi bare 3 med i maitoget, nemlig Lars Støvne, Hans Haugen og jeg. Etter denne tid ble det atter rolig med den slags musikk i mange år. Helt til i 1927 da Hermann Sundrønning var ferdig med sitt gymnasopphold i Orkdal, og fikk samlet det gamle laget og fikk Hans Haugen som dirigent. Men Hermann fikk ikke selv leve lenge.»

«Like før jul i 1918 kom en eldre mann hit til Saksgård gjennom døra til dagligstua, og hilste god dag. Det var ingen ringere enn Torgeir Torgeirson, Møllargutens sønn, han takket for sist fra 1905. Han var kommet med toget til Reitan fra Oslo kvelden før, og overnattet på posthuset der hos fru Eriksen, enka etter stasjonsmester Eriksen som forulykket på Reitan. Han hadde fått høre at jeg hadde kjøpt hennes piano «spinett» som var i meget dårlig forfattning. Han spurte om lov til å reparere det, noe han selvsagt fikk lov til. Han ble her da til først på januar i 1919, og dette ble siste gang for ham her i Ålen. Han levde heller ikke i mange år deretter. Torgeir Torgeirson formener jeg vi kan betrakte som en av de største vi har å takke for sangen og musikkens opplivning i Ålen, og videre i vårt land.

For å ære ham litt mens han levde, ble vi medlemmer av hornmusikklaget på Graftås

enige om å legge kr 5,- (fem kroner) hver til et bilde som fotograf Ivar Olsen på Røros skulle forstørre, slik at vi kunne få det hengt opp i ungdomslokalet på Graftås. Dette er nå på plass i Graftås samfunnshus.

Den første sangforening i bygden ble stiftet 1848 av Anders Reitan, som mannskor med 12 sangere. Hans Storeng drev som instruktør da det var folkehøyskole i bygden (1870-73), og senere en vinter. J. A. Renolen var deretter instruktør mens han var i bygden. Det var så opphold i flere år inntil det i 1890 kom igang igjen med Jon Saxgaard i bestyrelsen.

Foreningens navn var «Harmonien». Da det startet opp igjen var det 26 sangere med, og en hadde 9 passive medlemmer.

I statuternes §2 hette det at «Medlem af foreningen er enhver der har betalt til foreningens kasse en årlig kontingent stor kr 25 øre for mand og 15 øre for kvinder, alt såvel aktive som passive medlemmer. Anders Haugen overtok som dirigent i 1892 og ledet laget så lenge han levde. Etter ham i 1920 årene overtok hans sønn, Hans Haugen.»

John som skrev ned disse notater vi her har plukket fra, lærte å spille fele av sin far. Og han spilte også mye rundt om på lokalene til dans i mange bryllup. Hans Haugen på gitar, var hans første medspiller, men hans bror Olaf Haugen var den han spilte mest sammen med. Han spilte også fele og orgel.

John var organisert avholdsmann hele tiden, - og denne kombinasjonen med å være spillemann gikk godt an, mente han. På sin 90-års dag i 1979 ble han hedret med losjens høyeste æresbevilgning, - IOGT's veteran-medalje i gull.

Gudbrand Grøt:

Fra en spellmanns dagbok

Jon J. Saxgaard, født 15.09.1862, død 06.11.1901, var i sitt korte liv en aktiv spillmann i tillegg til driften av heimgården Gunna'øm på Graftåsen.

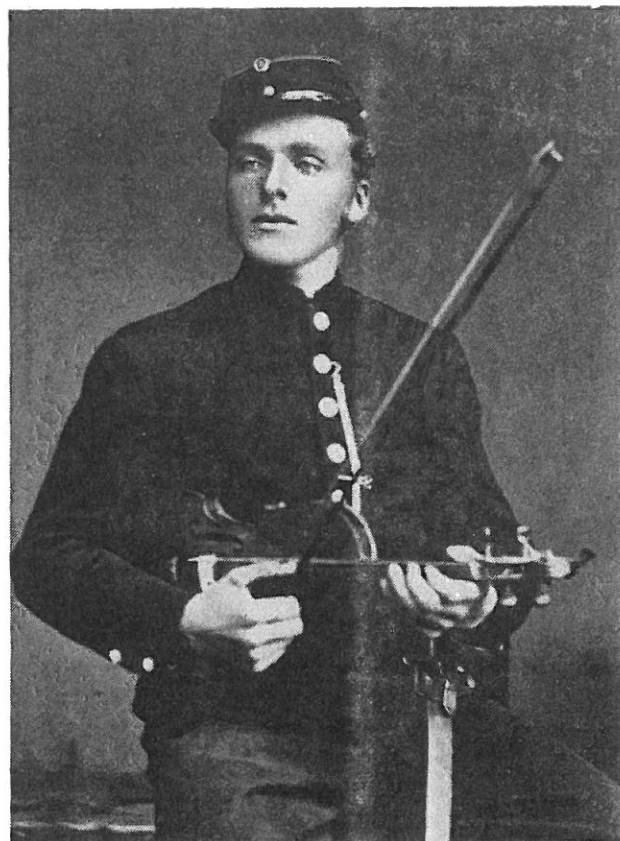
Sine oppdrag som spellmann har han ført i en egen bok med anførsel av hva oppdragene ga til inntekt. Det er ganske interessant lesning, både hva musikerhonorarer og spilletid gjelder.

Hans første opptreden var i følge denne notisboka bededagen den 14. mai 1881, da han spilte til dans på gården Trondalen på Rugldalen. Fortjenesten ble kr 4,4 øre, står det. Han var da 19 år gammel og utgjorde hele dansemusikken alene med fela si.

Det ble flere festoppdrag utover året. Neste dans var i Unsgård og fortjenesten var kr 0,48. Noe større honorarer ble det da det var oppdrag i Hessdalen og dansemusikk på Hegset ble fortjenesten kr 1,55. Det første bryllupet han spilte i var samme året i Meismyren hvor Anders Meismyren og Beret Johannesdatter Berget gifet seg. Her ble spillefortjenesten hele kr 11,60. Det første spellemannsåret ble avsluttet med to opptredener i jula. Første juledag på gården Flaten med fortjeneste kr 2,40, og andre juledag til dans hos Peder Flaten i Kuraasen, fortjeneste kr 1,15.

I 1882 var det ikke spilling før 29. august, da det var «oppsuttu» hos A. Brusetvold, fortjeneste 2 kroner 22 øre. Flere «oppsuttuer» fulgte. Første gangen han hadde med seg spillekamerat er tydeligvis i 1883, da han spilte i dobbeltbryllup til Erik Jensen Grønli og Kari Tronksaunet og Jens Jensen Grønli og Ellen J. Ramlo. A. Haugen var da med og spilte.

Søndag 21. oktober 1883 dro Jon sammen med Hans H. Engan til Aunegrenda. Da de kom til Eidet, på veien til Aunan, ble Johannes O. Støver i følge med dem nedover. De tok inn hos Ingebrigt Tronsaunet; «Der blev vi bevertet med mad og drik, om aftenen satte vi

Spellemannen Jon J. Saxgaard

afsted til en setervold, som bar navnet «Fageraasen». Der begyndte vi for alvor at ture oppsuttu, vi begyndte søndags aften kl. 5 og holdt paa til kl. 1 mandag, der var en lystig nat. Jeg spillede og min fortjeneste blev kr 5,77 øre.»

I 1884 ble det spilt i 6 bryllup. Foruten bryllup, oppsuttu og dans ble det også spilt til nystuedans. Og i 1886 kom et annet nytt oppdrag. Sammen med Anders Haugen spilte han da på Rørosmartnan. De begynte med spellinga søndagen 14. februar og holdt på til søndags aften 21. februar i madam Larsens sal. Ukeslønna ble på kr 36,00. Året etter var de igjen på plass i madam Larsens sal i martnom, og spilte 6 timer pr. dag hele uka.

Virkelige langvarige bryllup for spellemannen ble det tydeligvis i 1890, da det i to bryllup ble begynt med spillinga torsdags

Hans Kosberg:

Gunhild i Engøm

Tegning: Jens Tyvold

Gunhild-namnet er ikke så allminnelig brukt. I vår siste 300-årige bygdehistorie er det få kvinner som bærer dette navn. De fleste tilhører samme slekt.

Gunhild er et norrønt navn og betyr stridskvinne eller valkyrje. Så snart vi hadde fått Lødøens historiebok på skolen, møtte vi Gunhild kongsmor, dronninga til Eirik Haraldson Blodøks på 900-tallet. Mor til kong Sverre hette også Gunhild. Også i litteraturen har de funnet fram til dette navnet. Vi kan nevne Gunhild Finne i Falkbergets «Den fjerde nattevakt», og Ragnhild

kveld og varte til søndags natten. Det gjaldt bryllup i Solandslien og på Heksem i Haltdalen. Best betalt hadde han for de fore nettene i Solandslien med kr 49,54 i fortjeneste.

På salg ho Engelsius på Røros, spilte Jon sammen med Ole J. Tyvold i fem dager, de hadde da hver 5 kroner dagen.

Første gangen det opereres med trio er i bryllup på Renolen i 1893 da Jon hadde med seg Anders A. Haugen og Ingebrigt L. Dybdal. I 1895 er det oppdrag langt av sted, spilling i bryllup i Hommelvik. Dette begynte torsdag kveld og sluttet søndag aften kl. 11. Spellemannen reiste så til Trondheim mandags morgen og hjem tirsdag, «det var en morosam tur.»

I følge boka så var det siste oppdraget til Jon bryllupet til Anders A. Bjørgaard og Johanna Pedersdatter Baardshaug på Baardshaug den 6. og 7. juli 1900. Og dette var bryllup nr. 55 han spilte i. Om høsten året etter døde han, bare 39 år gammel etter ei ukes sykeleie.

Magerøy lar hovedpersonen i sin debutbok hete Gunhild.

I vår nære slekt var det ingen som hette Gunhild. Men i min oppvekst hørte jeg om flere Gunhilder på heimtraktene. Det var Gunhild Jamt, mor til Johan Falkberget. Mor og far bodde som nygifte hos Gunhild, og det var jo rimelig at hun senere ofte ble nevnt. Det var Gunhild på Ryen. Hun var fra Horg, fra rik historisk grunn, hvor Lundesola engang bodde. Og så var det Gunhild Maria i Holden, som jeg visstnok så en gang eller to. Hennes sønnedatter Gunhild Maria i Kåsen arvet jo hennes navn.

Jeg har alltid syntes at Gunhild var et gromt navn, og det ser ut til at det har vært det også.

Men denne artikkelen skulle være viet **Gunhild i Engøm**. Hun er uteblitt i bygdeboken, og mange i dag har derfor ikke funnet fram til sin oldemor med flere tipper.

Gunhild var kone i Øvre Engan, gift med Ole Pedersen Engan, f.1698. Hun var sikkert fra bygden, f.1704, og levde hele 1700-tallet fram til 1797. Fra hvilken gård hun var vet vi

ikke. Trolig var det Gunhild Iversdatter, da deres sønn nr 2 hette Iver. Det kunne passe på Jordsli. Der var hun fadder i 1758. Som vi vet, søkte de etter fadrer helst hos sine slektninger. Også andre gårder i bygden kan komme på tale, hvor Iver-navnet fantes.

Hennes dåp har vi ikke i kirkebok, da vår eldste kirkebok begynner først i 1748. Det ser ut til at deres første barn hette Gunhild. I hvertfall kommer Gunhild O. Engan, d.1814, 85 år gammel. Altså samme navn som mora. Det kan tyde på at mora har vært kritisk syk etter nedkomsten. I slike tilfelle ble gjerne mora oppkalt. De øvrige barna var Berit, Peder, Anne og Iver. De sørget for at navnet Gunhild levde videre.

Her skal vi følge eldste sønn Peder f. 1741. Han var gift med Guri Jonsdatter Hegset f. 1748. De hadde datteren Gunhild f.1773, som ble gift med Ole Jensen Grindfetten fra gården Bekken i Hessdalen, som også gikk under navnet Grindfetten eller Jensan.

Ole Jensen og Gunhild hadde barna Jens, f. 1800, Kirsti og Margrete, f. 1809.

Peder Olsen og kona klarte ikke henge med gården i Engan,- de hadde over 300 kr i gjeld. De lånte på denne tid gjerne av private folk mot pant i gården. Plutselig krevde långiveren pengene tilbake, og helt rådløs måtte de la eiendommen fare.

Peder og Guri flyttet til søndre Råen (Holdslættet). Her levde de som innerster sammen med ungfolkene Gunhild og Ole. I 1812 døde Ole Jensen. Ved den tid bygde Peder O. og Guri en stue på Vongraven, ved Jonsan. Her døde Guri i 1821 og Peder i 1822.

Jens Olsen kom som meget ung til Nyrønning i Ålen. Her gikk han under navnet Grindfetten eller Vongraven, ikke Grøtådal som det står. Jens Olsen ble gift i 1821 med Anne Nyrønning, og skriver seg da Vongraven. Til Nyrønning kom også hans mor Gunhild, som døde der i 1839, og søsteren Margrete, som kom herfra til Haltdalen da hun omkring 1844 giftet seg med Ole Larsen Heksem.

Følger vi fra søster til Peder O.: *Anne Gunhildsdatter, f. 1736*, får vi følgende ledd: Anne f. 1736 - Ingeborg f. 1770 - Gunhild f. 1794 - Anders Broen f. 1821. Denne Anders

ble gift med sin slektning Gunhild Jensdatter Nyrønning. Både hans mor og kone hette altså Gunhild. Så fant da folk det passende å kalle han for *Gunhilden*. Se til sammenligning Ålen side 390 om Sissilen av Sissel. En slik betegnelse er ytterst sjelden. Herfra kommer da navnet Gunhildstuggu.

Alle tenkelige kilder som kunne gi mere viten om Gunhild er på ingen måte undersøkt. Må håpe at framtidig granskning kan gi mere. Hun døde på legd over 90 år gammel, men på hvilken gård vites ikke.

Iver Olsen Engan, f. 1749, og Salome i Råen hadde også Gunhild f. 1794. Hun kom til Skaun. Berit Olsdatter, f. 1736, kom til Aspås og hadde en datter Gunhild.

Håper de yngste, friske knopper på Gunhild-treet prøver seg på å gå labyrinten tilbake til Gunhild. Og skulle du engang få ei jente, ville det ikke være grovt å la henne få navnet Gunhild?

Den gamle krøtterstien

*Jeg vandrer over heia på gamle krøttersti.
Her finner en jo leia igjennom kratt og li.
For krøtterstien fører til stølen sikkert frem.
Der hadde de som trakk den, sitt gode
sommerhjem.*

*Men krøtterstien kjære, den viskes sakte ut.
Det blir jo ikke flere som vandrer den til slutt.
Og ingen seterdulle ved stølen vente kan.
Her sto hun før og lokka med ask og
melkespann.*

Anders P. Hegseth

Sommarminne

Av Leif Hov – Foto: Ivar Moan Djupdal

Torsdag 17. juli 1986, langtur på gjengrodde stier. Fjellhoen vart ein trufast følgesvenn på heile turen, fuglen med den sorgmilde tonen. Stort snauare var ikkje lauvsongaren «huitt» heller så lenge det var skog. Det var stemning med på heile ferda.

Det var rart å kome til Busjøen som no hadde fått vanleg vasstand slik han var før demningen. Busjøtjønna gjekk ikkje lenger i eitt med sjøen. Myrulla florerte svært i såra etter damvatnet.

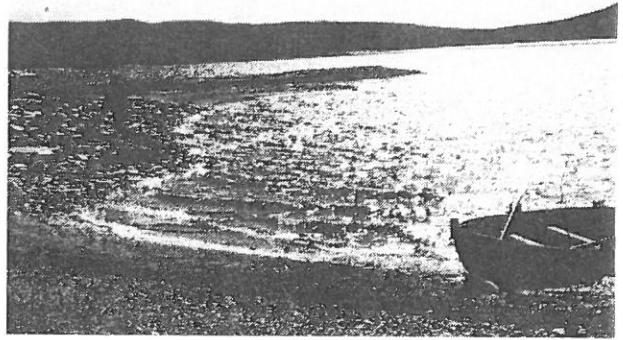
Måtte gå over tomta til finnkoja. Ved besøket her i 1914 stod ho fint, og her var det skrive fleire namn, men merka berre: «Lars Holm var her og gjette storhopen», med dato og årstal. Lars Holm var ein markant same. Han hadde så fin handskrift og var ein god venn av Johan Falkberget. Det var så mykje ein mintest her ved Busjøen. I brakka var det skrevi så mykje. «Busjø, du er mi glede», stod det ein stad på veggen.

Mange har overnatta i det miserable huset, og det var temmeleg hustru mang ein gong. Det hende at det ikkje var sengeklede og ingen ved, og det var ille når det snøslet utafør veggene.

Ein gong roptes det likevel frå overkøya til han som låg i underkøya: «Har du noe myggolje?» Ja, «på tunga vit og løgje låg», heiter det. Ein gong overnatta to aursundingar saman med oss i brakka. Vi syntes dei fiska slite og låg så mykje. Ein morgon forlet dei oss, og det vart sagt at dei fekk visst lite

Fra Fjellsjøen

Mårråstemning ved Busjøen

fisk. Da svarte Magnus S. så slåande og lakonisk: «Nei, han kjem itj oppi senga, fisken.»

Turen i dag og i år gjekk vidare langs Busjøen. Alle dei fine steinhellene var vegen til Fjellsjøelva. Her var det godt å leggje seg ned og drikke retteleg fjellvatn. Tenkte på diktaren av «Ferdaminne fra Sumaren 1860» der han skriv om «kor sæl ei njoting», det er å leggje seg slik ned og drikke av fjellbekken. Etter ei stund gjer elva ein skarp sving mot nord, midtveges mellom Busjøen og Fjellsjøen. Her var ei finnkoje som stod mykje lenger enn koja ved Busjøen. Men no var også ho gått inn i den evige natta. Eit bordhus var reist i staden, og her var det meir komfort enn i den gamle gamma. I staden for fletta bjørkeris på golvet som sengeplass, var det køye med skumgummimadrass.

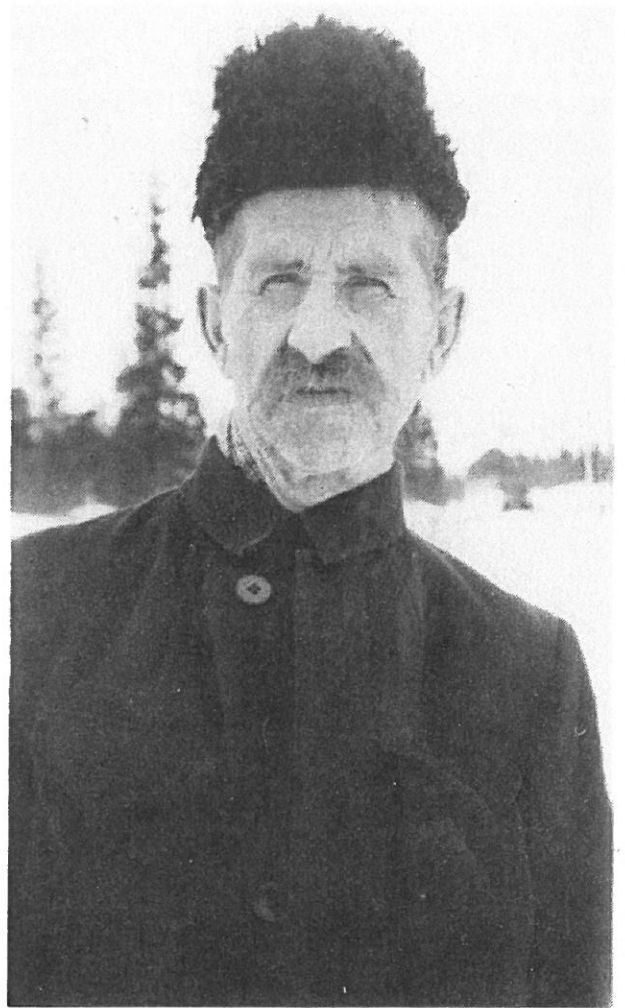
Vendemålet for turen var Fjellsjøen, og her vart den einaste stopp på den lange turen marsjen. Demningen var heller ikkje her halde ved like, så vasstanden var normal. Sønnavinden bles kraftig, og det var vakkert å sjå dei kvite bølgetoppene fossa bortover og krasa seg sund i strandkanten.

Så var det å gjere opp for heimturen. Målet var nådd. Det var så mykje fint å sjå og høre, så mykje som festa seg på netthinna for lange tider, men som ikkje kjem med på papiret. Godt å vite at det er liv i naturen og at vi menneske ikkje får øydeleggje alt. Trivelig å høre pipkjuklingane til rypa når dei vart skremte opp.

Turen var fullført kl. 13.00 med glede over at kondisjonen held. Marsjen var lang, ja, lenger for ein som er 78 vintre gamal.

«Johan Hagen fra Trøndelagen»

Av Margit Krogstad Ramlo

Johan Hagen i velkjent positur. Bildet tatt i 1941 av Knut Krogstad.

Det var Johan Hagen sjøl som titulerte seg slik.

Og dette skal da handle om Johan Olsen Hagen som kom til Holtålen. Han ble her hele livet, og levde til han var 102½ år gammel. Men først litt historie om hans bakgrunn.

Takket være Jon Drøyli som kontaktmann med en slektning av Johan Hagen, (urmaker Ivar B. Hagen i Hommelvik) og Arne Jullums-trø samme sted, har jeg fått disse opplysningene.

Johan Hagens far var fra Lånke og hette Ola Johnsen Leren. Han tok senere etternavnet Hjelset, da han kjøpte gården Hjelset i 1838. Gården var på 210 mål derav 150 mål dyrket, så det var ikke noe småbruk Johan Olsen Hagen forlot. Hans far var en kjent mann i den tiden, blant annet som hestehandler. Mora Ingeborg Hjelset, født Mælashagen

1836 - 1919, var fra Skatval, fra et lite småbruk på ca. 16 mål. Det var oldefar til Johan som eide det, og her vokste det opp en søskenflokk på 8, og Johans mormor Ellen var eldst. Det skulle være usedvanlige evnerike søsken. Ellen, Johans mormor var gift med skredder Nils Olsen Mælashagen 1812 - 1882. Småbruket eller husmannsplassen (Mælashagen) som Johans besteforeldre eide lå under Mæla gård. Det var Mæla gård stasjonsmester Jørgen Wehn eide før han ble den første stasjonsmester på Holtålen stasjon. Og Jørgen Wehn var som kjent bror til Jon Ramlo (Gammelramloen).

Mor til Johan ble altså gift med enkemann Ole Hjelset og de hadde barna Sara, Ellen Marte, Johan, Nikoline og Nils fra 1864 til 1873. Johan født i 1867 som nr. 3 i rekken, var altså odelsgutt.

Men han forlot heimtraktene først på 1900-tallet og vendte aldri tilbake. Han fikk sønnen Ingemar født 9-10-1902. Ingemar var ugift og døde ganske ung. Arne Jullumstrø kjente Ingemar godt i ungdommen. Hva som var årsaken til at Johan forlot hjemtraktene og aldri vendte tilbake vet vi ingen ting om. Den hemmeligheten tok Johan med seg i graven. Han nevnte aldri sin familie. Den eneste han av og til nevnte var sin mormor. Kanskje hadde han et spesielt forhold til henne. Han nevnte en gang for Maren Åsen at han tenkte å gifte seg han også, men så sa han: «Jeg reiste fra alt sammen!» Han kom altså til Haltdalen og her ble han hele livet til han ble over 100 år.

Akkurat årstallet han kom til Haltdalen er det ingen som idag husker. Etterat han forlot Lånke var han nok på vandring på andre steder. Til Haltdalen kom han fra Biri i Gudbrandsdalen. Han bodde jo i Åsen i mange år, og Maren Åsen forteller at han ofte om somrene tok turen til Biri.

Den første tiden bodde han nok i Tamlaget og delvis i Tamlagsrønningen. Det skulle stå igjen et lite en-radertrekkspill der, så han prøvde seg nok også som spillemann. Det var jo skogskar han var og i den tiden var det mye skogsdrift i Tamlagsskogen. Det var også sagbruk der da.

Det var Jon Østeng som eide og drev skogen i Tamlaget. Det er den skogen som idag er kommuneskog.

Så kom han til Åsen og her var han i mange år. Det var også her mye skogsdrift og der det var skogsdrift var også Johan Hagen med. Av Ingeborg (Lalla) Åsen har jeg fått vite at han var i Åsen under seterflyttinga i 1913. Da var Johan med og bar Petra, som da var ca. 3 mnd. gammel. Han bar henne på strake armer hele den lange vegen over fjellet til Ledalen. En marsj på opptil 4 timer. Så Johan var en kraftkar. Han var i 1913 en mann på 46 år.

Først han kom til Åsen, bodde han i ei badstue som noen finnlendere hadde satt opp. Men den var vel ikke særlig egnet som bolig, og han flytta så inn på storloftet hos Jon Åsen. Han stelte maten sjøl og levde nok spartansk. Brødet oppbevarte han i en kasse på veggen utafor

vinduet om vinteren. Det var hans form for kjøleskap. Så levde han nok mye på hermetikk og sjokolade.

Når han var på skogen var det kokesjokolade og svart kaffe det gikk ut på. Han kokte kaffe i en hermetikkboks som han satte hank i. Kaffen var best da sa han. Simen Rathagen kjøpte en gang kaffekjel og ga ham, men den ville han ikke bruke. Han var ganske bestemt og visste hva han ville.

Sjøl om han hadde fast bopel i Åsen, vandra han mye rundt i bygden og hadde en seng og overnatting på mange plasser. Det var ikke sykkel eller bil. Det var å ta beina fatt og det var langt mellom Åsen og Aunegrenda. På marsj fra og til Aunan stoppa han ofte i Lian. Her likte han seg godt. Det var gjestfrie folk borti Liom, som han sa.

Ellers var han nok innom på mange andre plasser. Det er vel knapt en gård i Haltdalen som ikke har hatt Johan Hagen i arbeide med ett eller annet.

Å tegne et fullstendig bilde av Johan Hagen i en liten artikkel er ikke enkelt. Da måtte det bli ei hel bok. Han vandra jo omkring i bygda i over 60 år, og var innom de fleste gårder. Han var en sterk og flink arbeidskar, og mangla nok ikke arbeid. Men det var skogskar og friluftsmann han var. Han gikk også mye på fising og bærplukking.

Han var intelligent og hadde «klistershjerne». Han leste mye historiske bøker. Avisene leste han fra ende til annen, og hadde som før fortalt en god hukommelse og en fantastisk forteller-evne. Man hørte aldri at han var sjuk. Enkelte ganger var han nok forkjøla. Han sa da at han var *krimfull*, og snurra et stort grått skjerf rundt halsen. Det var medisinen hans. Jeg tror aldri han oppsøkte doktor noen gang. Godhjertet var han også. Når han kom fra butikken eller kom på besøk ellers, kom han med en plate sjokolade eller et eple, av og til også boller. Vi unge satte pris på Johan når han kom.

Hagen hadde jo også sine svake sider. Han var en original, og det fantes de som prøvde seg på å holde ap med ham. Om det lykkes så godt vet jeg ikke. Han kunne også svare for seg. Han kunne være skarp i replikken.

Etter han var ferdig i Åsen, flytta han på

Johan Hagen i slåttonna på Krogstadvollen i 1928. Fra v. Iver, Margit, bonden selv Nils, Ingrid og Hagen.

Moen og bodde på sommerstulofet i mange år. Han var her da krigen brøt ut i 1940. Tyskerne kom også på Moen og Hagen måtte evakuere sammen med de andre. Men også i krigsårene måtte livet gå sin gang, og Hagen var i full aktivitet. Han var nå godt over 70 år, men i fullt arbeide. I krigsårene ble alle pålagt å dyrke korn og da ble det trøsking om høsten, og Hagen var med over alt. Han fikk jobben med å passe hakkelsmaskinen og det var ikke den letteste jobben. Og en skitten jobb var det. Men klesvasken gjorde han på en lettvindt måte. Han la klærne nedi bekken, la på noen tunge steiner og lot de ligge slik. Da blei de så reine og fine sa han.

Men tilslutt måtte også Hagen få hjelp til klesvasken. Og Margrethe Drøyvoll forteller at hennes søster Marie hadde den jobben ei tid. Han kom da med klærne i en pose. Når han kom inn sa han: «Hvor er jomfru Maria som vasker mine klær?» Han kunne være ganske slagferdig.

I 1945, Hagen var 78 år, hogg han skog for jernbanen oppi Svøljen sammen med noen andre karer. Det fortelles at Hagen hogg mere alene enn de andre tilsammen. Han fikk som påskjønnelse for dette fribilett av banemester Treseng til å reise hvor han ville. Han reiste da sydover og var innom mange plasser. Anders Drøyli fikk et kort fra ham, da var han i Kongsberg. Han skrev at han var der de preget kongens mynt og smidde våpen til landets forsvar.

Da han kom hjem fra den turen, hadde han mye å fortelle. Han husket navnet på alle stasjoner og høyden over havet. Det sier litt om hans «klisterhjerne».

Etter at Danska døde i 1949 og stua der sto tom fikk så Hagen flytte hit. Han hadde da en liten alderstrygd, og var vel ikke så mye i arbeid. Og der var det godt å bo, sa han.

Så ble Dansk-stuggu solgt og revet og Hagen var igjen uten fast bosted. Han var nå over 80 år og det ble ei slitsom tid for ham.

Han lå da over på forskjellige plasser. Simen Rathagen tok så hand om ham og plasserte ham i sommerstua på Rathagen. Det var jo ikke noen vinterbolig og Simen prøvde å overtale ham til å flytte til aldersheimen i Singsås. Men Hagen skulle ikke på noe gammel hjem.

Så fikk Simen og sokneprest Havdal den ideen at han skulle bli som vaktmester (bestyrer) på hjemmet og ha ansvaret for veden og rydding m.m. Og det var jo midt i blinken for Hagen, for det var noe han hadde greie på. Og der var det mye rot å ta igjen, sa han. Han flyttet til Singsås Aldersheim sent på høsten 1955. Og her ble han så i hele 15 år. Det var nok ikke så greit for en friluftsmann som Hagen å innordne seg på et aldershjem. Men fordi han fikk en jobb som bestyrer gikk det bra. Han var jo hele sitt liv vant til å ferdes fritt og stelle seg sjøl. Hver helg lufta han klærne sine ved å henge de rundt i trærne utafor Hjemmet. Det var litt av et syn!

Så Hagen fikk det jo godt og trygt de siste åra i sitt liv. Han ble tilslutt blind. Han sa riktignok at det var de som brukte så mye såpe på øynene hans som var årsaken til at han ble så godt som blind.

Så noen historier om hans særegenheter. Han hadde en hobby som han aldri fikk nok av. Å spille Marias. Alle som kunne måtte være med på det. Mens han var i Åsen bestemte guttene der at de skulle spille ham trøtt, og de avløste hverandre med å spille med Hagen. Men tror ikke de greide det. Han telte korta så fort at motspillerne måtte bare gi opp. Nå kan du gi på igjen, sa han.

I 1929 under elgjakta var han i Åsen. De skulle skyte to dyr, det var Halstein Jonsen og Jon Hansen som jaktet. Hagen fikk beskjed om å holde seg hjemme under jakta. De fikk ganske fort skutt en elg, og skulle ha en til. Men når Hagen fikk høre at de hadde fått tak i elg storma han dit og guttene trodde det var elg som kom. Da var det på nippet det skulle gått galt. Hagen var litt av en elg når han kom. Det var fart over han.

Da han skulle reise på turen etter krigen, var det noen jenter som forsøkte å holde litt ap med Hagen. De bedyra at de var så glad i ham og ville så gjerne være med ham på tur.

Da svarte han ganske kaldt: «Det må være fælt å elske noen uten å bli gjenelsket.» Så turen fikk han ha alene.

Må også ta med diktet Per Foros skrev til Hagen da han var ved aldersheimen i Singsås:

*Takk for helsing! friske Hagen.
Skogskar før i Trøndelagen.
Nå i strev på Aldersheimen,
fyrig så du kjenner eimen
varme godt der under trøya,
som den tid du gikk ved Drøya.*

*I de store Dragåsvidder
nøt du livet som en ridder,
gla til sinns – ja, hver en dag –
der du gikk med øks og sag.
Godt nytt år! du sterke trønder,
kjempe mellom Norges bønder.*

Hagen døde på aldersheimen i Singsås 12. januar 1970. Han ble gravlagt på Haltdalen gamle kirkegård 14. januar 1970. Vi som var i kirken den dagen var ganske flau. Det var ikke ordnet med musikk til Johan Hagens gravferd. Hvem som hadde ansvaret for det vet jeg ikke.

Jeg må sitere litt av det Ester Baustad skrev i avisa etterpå: «Når noen store menn eller kvinner er gått bort er det et par linjer i et av Skjæråsens dikt som rinner i tankene. Der står det: «Noen er fattige, noen er rike, berre tilslutt blir vi jamnstelt og like». Disse ordene er så fulle av sannhet. Men etter Johan Hagens bortgang er jeg i tvil. De fleste hjem i Haltdalen har vel hatt Hagen i arbeide en eller annen gang, og vi vet at han var nøyaktig og flittig i sitt arbeide. Likevel var han altså ikke verd å få en annonse i avisen når livet var slutt. To små linjer i lokalavisen fortalte at begravelsen skulle finne sted. I kirken var det ikke engang musikk. For han som var borte var det uten betydning, men vi som kjente ham står igjen med en flau følelse. Er vi ikke kommet lenger i 1970 enn at skille mellom fattig og rik må markeres også utover evighetens grenser. Håper det aldri gjentar seg.»

Lillemor Prytz Bollingmo:

Da fangetoget kom

Et 40-års minne

Tegning: Bjarne Prytz

Etter fem års okkupasjon og krig i landet, brøt freden løs! Norge var i ferd med å reise seg etter å ha vært i tyranners makt i lang tid. Heller ikke fjellbygdene ble spart for krigens virkninger, og mange overgrep og arrestasjoner ble utført mot beboere i Haltdalen, Ålen og hele dalen oppover langs Gaula. Særlig de siste årene krigen varte. Noen falt på sin post og fikk ikke oppleve fredsdagene, og et fritt fedreland.

Mange måtte oppleve å bli hentet i sine av tyske soldater med geværmunningene rettet mot «arrestanten», og feige landsvikere som hjelpsomt viste vei til «forbryterne». Det var tunge, vanskelige tider for «enkene» som satt igjen heime med unger og fjøs-stell, og lite eller ingen ting visste hva som skjedde med de som ble tatt.

En solid motstandsbevegelse, der folk fra bygdene var involvert ble «rullet opp», og det var alvorlige anklager, og sterke forhør som fant sted på fengselsanstaltene i Trondheim. Mange ble plassert på Vollan fengsel, der rensligheten var minimal og «utøy» og lite mat gjorde livet hardt og helsefarlig.

Men nå var marerittet over, og på mange måter var det kaos overalt. Det tok tid før alt ble normalisert, med tilførsel av mat og klær, og tilvenning av kjøp uten rasjonering og svartebørs.

Den 9. mai 1945 var det en noe merkelig og spent stemning over området ved Haltdalen stasjon! Et uvanlig tog sneglet seg oppover dalen fra Trondheim. Krigsfangene var på vei hjem! Det var stopp på de fleste stasjonene for fanger som skulle av, og over alt var folk møtt opp for å ta imot dem.

Også i Haltdalen var bygdefolket gått «mann av huse» for å møte de frigitte fangene. Mødre, barn, slektninger, alle ventet på sine. Noen sto litt i bakgrunnen. Var ikke helt sikre på seg sjøl og sin egen styrke ved å møte sine igjen på denne måten. Det ble lenge å

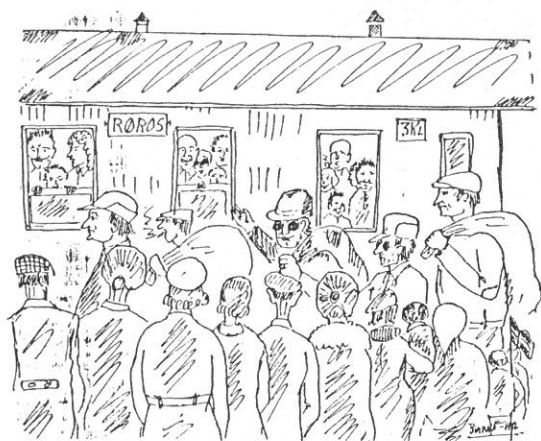
vente, men alle holdt ut, og fler kom til etter hvert. I et vindu på stasjonen hadde stasjonsmester Hansen satt fram en liten radio, som han og presten hadde hatt gjemt under krigen.

Noen timer forsinket hørtes endelig føyttinga ute i «jordmorsvingen» og toget dampet inn på stasjonen. Dørene var allerede åpnet, og kjente ansikter kom til syne. Tynnere enn før, bleke, flere med mørke briller, uvant med lyset etter oppholdet i fengselscellene. Slitte, grå fengselsklær, reparert etter beste evne, – men smilet var der! Det var glade karer som ble møtt med hurrarop fra perongen. Men det var ingen store fakter av heroiske krigere som steg av toget og passerte gjennom folkehopen. En heller liten «tropp» av nøkterne arbeidsfolk som hadde gjort sin plikt for å forsvare land og folk, som vendte heim for å fortsette der de slapp. Jobben var gjort, og landet var fritt! På fjellfolks vis var det ingen dramatiske velkomstsener. Men gleden og lettelsen var stor og hjertelig. Hender fant hverandre i varme håndtrykk: «Vælkømmen hematt!» Øyne møttes i glede etter dager og netter i angst og venting.

Så vandret de heim i maikvelden, i klynger og flokker, familiene samlet. Til renskurte, lune og opplyste stuer. Blendingsgardinenes tid var forbi, og over hele bygda lyste det i alle vinduer, som en velkomst til freden og de som vendte heim.

Det var blitt sagt at fangene skulle ha lett kost den første tiden grunnet overgangen fra fengselskosten, og oppfinnsomheten var nok stor for å servere slik mat bortover i heimene.

Det ble sen kveld før folk gikk til ro. Mye skulle fortelles og oppleves på nytt. Men mange hadde minner fra fengselsoppholdet og krigen som aldri ble fortalt, – som helst måtte glemmes. Vonde minner, og sår på kropp og sjel som de bar med seg resten av livet –.

Vi unger, som hadde fått våre heim, – satt med en ny respekt og undring, – og kjente tryggheten rundt oss. Far var heime, brødre var heime. Vi hadde en fremtid med frihet og fred i landet å se frem til. En slags ærbødig stolthet la seg over sinnet. Våre hadde kjempet på den «rette» siden, – og de var ikke helt som før. For oss ble de noe mer denne merkelige kvelden ---.

Sommerjobb

Forts fra side 36

En kveld – i mørkskjømtingen – satt en eldre mann ved matkista si og skulle finne seg litt mat. Kista vart brukt til oppbevaring

av mye, – foruten mat også til småredskap, slik som skoredskap.

Gubben såg dårlig – han grov opp det han mente var brødsmler og hadde oppi treskåla med tjukkmjolk oppå. Plutselig vart han klen og kastet opp og da sto treskospiken i gulvet.

En kveld stekte Anders Hammervolda en stor haug hyllkake. Men før kveldsmaten måtte han bortom nåva som snarest. For å få ha maten i fred, visste han råd: Han lot som han snytte seg og fingret over hyllkakene. De låg urørt da han kom innatt.

Ikke alle var utstyrt med matkiste. En kar fra Nesvolda beklaget seg: «E ha se rart i matplagg i dag – e ha serken hennes Maret.»

Mandagskvelden kokte far ei stor gryte med byggmjølsgrøt, det var kveldsmaten for hele uka. Kvar kveld senere grov vi oss lengre innunder snerken i gryta, en grøtklomp i treskåla med surmjolk oppå var nok til å stogge sulten til neste dag.

Endelig var uka omme og det var en kry liten arbeidskar som kom hjem om fredagskvelden. Det var godt å komme hematt, få vasket seg ordentlig i trestampen, rengjort arbeidskleda og få kvilt noen timer før ei ny uke på Kongens.

ET MINNE

Etter å ha bladd i gamle avisutklipp har Ole Eabakka funnet fram til et dikt som ble forfattet av Marit Folde. Det ble skrevet i forbindelse med den tragiske gruveulykken i kullgruva i Kings Bay i 1927 hvor brødrene Ole og Oskar Bakås fra Ålen forulykket. Vi tar det med som et 60 årsminne:

*Men ingen vel vet
hvilken time og dag
at Herren behager å kalle.
For da må vi slippe
vår vandringsstav,
den veien er ens for oss alle.*

*Så bæres de frem
av vennenes rad
For å finne i jorden et leie.
Og gjemmes så til
under spirende blad.
Og sorgen vi har kun i eie.*

*Og havet vil nynne
sin evige sang
og rulle vil bølge på bølge.
Vår livsskute stevner
mot ukjente strand
med døden i kjølvannets følge.*

Marit Folde

Ole og Oskar Bakås

*Gjennom skummende bølger
og brenningers larm
er de dratt ut på reisen den siste.
Men hjemkomsten blir ikke
jubel og sang,
kun gråt over blomsterkledd kiste.*

*De reiste fra sine
med livsmot og lyst,
til kampen for hjemmet og kjære,
Foran vinket livet –
de våget en dyst
i livsskolens jernhårde lære.*

Johannes Lyngstad:

Mette og Ola i Hyllbekktrøa

Når jeg er innom kirkegården i Ålen, stanser jeg ofte der naboene mine fra barne- og ungdomsårene hviler. På gravstenen står:

Ole P. Løberg 1872 - 1956

Mette Dorthea Løberg 1878 - 1973

Tilslutt står navnet på deres pleiedatter, Johanne, som døde for noen år siden. Hun bodde mesteparten av livet i Trondheim.

Mens jeg står der, kommer minnene om dette strevsomme ekteparet som bodde i Hyllbekktrøa. Det var nøysomme folk, -godt tilfreds med tilværelsen. De viste glede over små ting, og de hadde tid til å slå av en prat.

Ved siden av å være småbruker, drev Ola også som skomaker. Skoene han laget var både solide og pene. Det var ikke noe slurv der i gården. Jeg tror han måtte ha et av verdens minste skomakerverksteder. Han drev på i stua med stuebordet på den ene sida, og en pent oppredd seng på den andre. Foran seg hadde han ei kiste som skomakermaskinen sto på, og på gulvet lå en utbrettet sekk av strie. Der havnet alt avfallet som samlet seg opp utover dagen. Hele verkstedet var ikke større enn ca. en kvadratmeter, og jeg skjønner ikke hvordan han greide å holde det så rent og pent rundt seg. Han holdt jo på med både bekråd, sålelær og alskens remedier.

Mette var ikke «borte» hun heller. Foruten stell i hus og fjøs, kunne hun spå været. Riktignok med noe vekslende hell, men det er utrolig hva mennesker som gir seg tid til såvel å lytte som å se, kan legge merke til av ting i naturen. Hvordan fugler og dyr oppfører seg, til suset i skogen og skydekket på himmelen. Hun hadde også en fabelaktig hukommelse, og kunne oppgi både sin egen og andres slekt langt tilbake. Hadde en bare hatt vett til å lytte mer til det hun fortalte...

Mette var kasserer i Eidet Arbeiderkvinneforening i mange år. Jeg tror det måtte være i 40-50 år. Hun fikk et diplom for at hun hadde hatt dette vervet, underskrevet av daværende

statsminister, Einar Gerhardsen. Diplomet hang over sofaen i stuen.

Jeg husker også de gode kjeksene hun bakte. De står for meg som et av de beste bakverk jeg noen gang har smakt. Dagens kostholdseksperter ville sikkert ha ristet betenkt på hodet, for det var nok mye fløte, sukker og smør i deigen.

Men dessverre var det ikke bare idyll i Hyllbekktrøa heller. Mette og Ola hadde noen kyr som ikke ville komme heim til mjølking om kveldene. Alle kyrne gikk i utmarka på beite den gang. De gikk ofte i Rogne, og noen ganger helt bort til Benn-tjønnna, så det ble langt heim igjen. Kom de ikke, ble det sagt at de «lå borte». Dette var ikke bra, for det ble uregelmessigheter med mjølkinga og avdråtten ble mindre.

Ola gikk som regel og hentet kyrne selv, men han begynte å bli gammel og trett til slutt, så iblant spurte han om jeg ville lete for ham. Jeg var jo bare gutten den gang og lett på foten, så det gjorde jeg gjerne.

Det var en dag i august de ble borte igjen. Jeg la iveg oppover Hessdalslia mot Rognvollen, for det var den vegen en måtte gå. Og ganske riktig, på myrene nedenfor Rognvollen hørte jeg bjølla. Jeg snek meg forbi kyrne, og tenkte i ungdommelig overmot, at her kommer gutten som skal temme umulige krøtter. Kyrne gikk og beitet på en myr, og idet jeg styrtet fram, satte jeg i et forfærdelig stygt vræl. Ekkoet rullet bortover åsene og «Mettekyrne» som aldri hadde hørt annet enn godord og kulokk, ble naturlig nok vettskremte. De sprang så gjørma skvatt oppover etter sidene, strake vegen heim til Hyllbekktrøa. En liten rødsidet kalv som hørte heime i et sommerfjøs ved Bennbrua, flyktet i blind redsel etter isteden for å holde seg til sin egen buskap som beitet et stykke borte. Den hadde antakelig aldri hørt noe så styg og fælt.

Da jeg etter en stund kom til Hyllbækktrøa, var kyrne allerede innsatt og mjølket, og

Mette ba meg inn på mjølk og den gode kjeksene hun hadde. Det manglet ikke på takksigelser for at jeg fikk heim kyrne så snart. Jeg vokste der jeg satt, og mente at nå var de blitt snille for resten av sommeren. Det var bare at fikk de den rette dressuren, ja, da kom de heim om kvelden. Gamle Ola fikk et glimt i øyet akkurat da. Hvorfor forsto jeg ikke, men jeg tenkte som så at han var blitt gammel i det siste og forsto ikke bedre....

Merkelig nok kom kyrne presis heim noen kvelder framover, og jeg ble styrket i trua på ferdighetene mine som cowboy. Men så en dag mot helga kom Ola heim til oss og sa at i går kveld kom ikke kyrne heim....

Når jeg tenker tilbake på Ola og Mette er det bare gode minner. Det sto respekt av disse folkene, enda jeg aldri har hørt et vondt ord fra dem. Jeg var nok både høflig og veloppdragen de stundene jeg var i Hyllbækktrøa. Vi «fant» hverandre til tross for alle de årene som skilte oss.

Kanskje har vi noe å lære av slike folk, så rastløse og oppjagede vi er idag. Det de ikke

Slåttonn i Hyllbækktrøa. Fra v. Ole og Mette Løberg og sykesøster Ivarda Larsen. Sommerstuggu i bakgrunnen. Bildet er tatt i årene rundt 1930.

rakk å gjøre en dag, gjorde de neste dag. De hadde tid til en «skreddertime» i kveldinga, de tente ikke parafinlampa, men satt i skjæret av lyset fra trekkhullet i ovnen. Satt og fortalte ting som hadde hendt før, så som historier, eventyr og sagn.

Materielt sett var det langt fra som idag, men de hadde ro, de var ikke stresset. Hadde ingen atombombetrussel over seg. Vår generasjon har vunnet mye, men har også tapt en del.

Aud Mikkelsen Tretvik:

Ålen sogneselskap og meieribruket

Den 10. april 1860 ble Ålen sogneselskap stiftet. Selskapets virksomhet var knyttet til Søndre Trondhjems Amts Landhusholdningsselskab. Dette selskapet hadde landbrukets fremme som sitt formål, og det var også formålet for de lokale sogneselskapene.

I løpet av det første 10-året Ålen sogneselskap eksisterte, klarte det å bidra til en omfattende og positiv forandring i landbruket i bygda. Ifølge amtsagronomens beretninger, f.eks. i 1865, var Ålen den bygda som i de siste par år hadde gjort de mest iøynefallende framskritt av alle bygder i amtet. Gang på gang framheves det fra Landhusholdningsselskabets side at Ålen lå langt framme på en rekke områder i datidens jordbruk. Vi kan nevne slikt som foredling av kvegrasene som foregikk ved kryssing mellom norsk fe og fe av ayrshireblod. Det ble i tillegg en økt forståelse for å fore krøttera godt og tilstrekkelig og heller redusere besteningen. Det ble gjort forsøk med nye förblandinger med innslag av kraftför. Noen gjorde også forsøk på å dyrke nye förvarer, f.eks. turnips og såkalte «flatneper». Foredragsmøter ble arrangert, der tema kunne være slike som «Hvilken er den mest lønnende Maade at anvende de her produserede Fodersorter paa?»

I 1870 skrev amtsagronom John Bruseth at Ålen var ei av de bygdene hvor et forbedret fjøsstell først begynte. Det ble gjort stadige framskritt, så hver gang han var i bygda, mente han å se vesentlige forbedringer. Det hadde han også grunnlag for å mene. Det var en sterk tendens til at folk rev ned gamle fjøs og bygde opp nye forganger langs veggene og med bedre innredning for øvrig. Grøfting tok også for alvor fatt i denne perioden, ikke som systematisk drenering kanskje, men i alle fall som en avskjæring av de verste vanntilgangene. Amtsagronomen hadde mye arbeid med å stikke ut grøfter under sine besøk.

«KUKARAN» OG «HESTKARAN»

Riktig gjødselbruk var også noe gård-

brukerne ble mer og mer opptatt av. Et problem var at så mye av gjødselen gikk til spille på veiene ved all leiekjørselen som foregikk. Dessuten var hesteholdet et problem når en så det i sammenheng med kvegdriften. Det var gjerne slik at hestene fikk det beste foret, og kyrne ble føret slik at de kun skaffet litt melk til husholdningsbruk. Innad i bygda var det livlige diskusjoner mellom de partene som forfektet ulike synspunkter på kvegavl kombinert med kjøring. De to hovedpartene i striden fikk på folke- munne betegnede navn som «kukaran» og «hestkaran». «Kukaran» var de som anså kvegholdet i forbindelse med sterk føring som det eneste lønnsomme. Det burde ikke holdes flere hester enn det som var nødvendig for gårdsbruket. «Hestkaran» holdt på at hestehold og leiekjørsel var det som lønte seg best; det var derfra de skulle skaffe inntektene. I tillegg fantes det noen som inntok et standpunkt noe midt imellom: At man både skulle holde kyrne godt og dessuten fortsette med bruks- eller leiekjørsel.

Men uansett problemer forbundet med alt hestehold og -kjøring, var Ålen i 1860-åra langt framme i landbruksutviklinga. Amtsagronom, Svend Stafne, begrunnet i 1865 dette framskrittet med den virksomhet sogneselskapet drev, og især dets formann, John Reitan. Vi kan spørre hva det var for tiltak John Reitan sto bak, som fikk slike ringvirkninger for bygda. Vi må huske på at det hele tida var kvegavlen og produktene fra den som sto i fokus. På produktsida ble det snakk om en best mulig foredling av melka. Blant annet på dette området var John Reitan forsynt. For å kunne formidle det siste om melkefordeling både praktisk og teoretisk sendte han derfor dattera si, Marie, på meieriskolen på Reinskloster i slutten av 1860-åra.

Meieriskolen på Reinskloster i Rissa var den første i det nordafjellske. Skolen ble opprettet i 1868, med lærerplan godkjent av

Selskabet for Norges Vel. Det første kullet besto av fire kvinnelige elever under ledelse av meierske Caroline Carstensen fra Danmark. En av de fire var Marie Johnsdtr. Reitan fra Ålen. Elevene ble undervist i melking og melkens foredling samt i matlaging og huslige sysler. I tillegg fikk elevene vinterstid 6 timer ukentlig undervisning i allminnelige skolefag som skriving, lesing, regning, geografi og historie. Læretiden var 1 ½ år i den første perioden.

Meierskene som ble utdannet fra Reinskloster, kom til å spille en stor rolle i organiseringen av meieribruket i distriktet. De som kom fra Romsdals Amt, forpliktet seg til å reise rundt i amtet som veiledere i to år etter endt utdannelse. Elevene fra Søndre Trondhjems Amt fikk virke mer på hjemstedet, og det gjorde også Marie Reitan. Hun reiste rundt i bygda og ga veiledning i smørproduksjon etter «dansk metode», og var derved med på å legge grunnlaget for det høykvalitetssmøret som Ålen Meieriforening skulle omsette.

ÅLENS MEIERIFORENING BLIR STIFTET

Da Ålens Meieriforening ble stiftet 19. mai 1871, ble det gjort en rekke vedtak som skulle gjelde smørleverandørene. Medlemmene i foreningen bestod av folk både i og utenfor sogneselskapet, og disse skulle møte en bestemt ukedag på et bestemt sted for å avlevere smør. Et interessant punkt i denne sammenheng er imidlertid det som gjelder tilsynskomiteé. En slik komité skulle blant annet avgjøre hvem som hadde et slikt smør og melkestall at de kvalifiserte seg til opptak i foreningen. Opptak skjedde som regel ikke uten at vedkommende hadde fått undervisning av enten amtsagronomen eller meierska, i dette tilfellet Marie Reitan. Når vi vet at agronomen på denne tida høyst rakk å besøke hver bygd et par ganger i året, er det ganske klart hvem som hadde hovedansvaret for veiledning i godt smør- og melkestall. I 1870 rakk f.eks. agronomen å undervise i melkestall på 7 gårder i Ålen i løpet av sitt opphold i bygda. Det var mange flere steder han skulle ha besøkt, men han rakk ikke over

Maria Johnsdtr. Reitan var født i Ålen i 1849, og var den første utlærte meierske i bygda. Hun hadde sammen med amtsagronomen ansvaret for opplæring i godt fjøs- og melkestall. På den måten var hun med på å legge grunnlaget for produksjon av kvalitetssmør som vart eksportert med god fortjeneste. (Repro: Trøndelag billedarkiv)

det. Til gjengjeld var det anledning for enhver å overvære veiledningen på de gårdene hvor han var. Denne muligheten ble også rikelig utnyttet, «idet der i Regelen paa hvert Sted indfandt seg en Masse med Fruentimmer», som agronom Bruseth sjøl uttrykte det.

Da de strenge betingelsene for opptak i meieriforeningen ble kjent, førte det til en rekke henvendelser til meierska for råd og veiledning. Gårdbrukere som hadde meldt seg ut av sogneselskapet fordi de syntes medlemsskapet ga lite konkret utbytte, vendte faktisk nå tilbake igjen. De så med ett den store nytteverdien som lå i selskapets virksomhet.

Vi kan her se litt på hva slags konkret utbytte som var i vente ved opptak i meieriforeninga. Den første leveransekontrakten for smør som ble opprettet, innebar 13 skilling pr. mark smør. De reknet med en avkastning på 3,7 våg pr. år pr. ku. (1 våg = 7 merke, og reknes til 18,5 kg.) Det betød en årsomsetning på 266 merker á 13 skilling, som

Forts side 29

Sigmund Hov Moen:

Naturbetroelser og kjemi

Du kan gå dag ut og dag inn i de svære skogsmarkene våre. Og tro naturen er grå og begivenhetsløs; høge alvorlige grantrær, hverdagskledte ekorn på kvisten, gammel uspenende elgmøkk, ulykkesbringende skrikende kråker i voldsomme luftslag og fredelige husdyr på beite.

Er du ekstra heldig, kan du gå deg på en storfugl, støkke en hare; kanskje var det brune glimtet mellom treleggene et rådyr. Eller du kan komme over et mystisk barslott oppi ei skjegg-gran – som ikke tilhører Robin Hood, men som de lokale Davy Crøketter og Sølpiler har bygd.

Men hvor er den verden Mikkjel Fønhus forteller om? Hvor har bjørnen kvest klørne på treleggene, hvor ligger valplassen med kadavrene der elgoksen har kjempet til den bitre slutt, hvor er fjærhaugen der jaktfalken har slått ned på ryperyggen og hvor er sporene etter jerven på veg mot hiet med reinskrotten?

Må du ha navn som Sverre M. Fjeldstad eller flaks som Jon Østeng Hov for å oppleve skogens beboere og de drama de angivelig er innblandet i? Eller kanskje er det sjølgående plastinnretninger etter Ivo Caprino-lest som vi blir bedratt med i naturfilmene deres.

Jeg var i alle fall begynt å tro at en kunne traske blant trærne fra Atlanterhavet, tvers over Nordkalotten gjennom den sovjetiske Taigaen og like til Stillehavet uten å huske annet enn den lange veien.

I mer enn 30 år har jeg romstert i Vollfjelltraktene. Høsta hundrevis av kilo med bær. Lett etter orienteringsposter, planta skog og arrangert flaskehopprenn i sommerfonnene i Kjærsåsen. Svette langs stiene innover Øyan, lett etter sauer øvst i Drøydalen og sprengt med dynamitt i Kjølstjønnna og andre steder. Det var den gang vegvesenet var mer likeglad med oppbevaring av sprengstoff, og det kunne slumpe en gubbe eller tjue på den lokale geriljaen.

Jeg mener også å huske at marklinene som sommersdag ofte settes ut i Holtsjøosen ble illegalt inispisert og at fisk under minstemål ble konfiskert. Og dersom noen slumper å finne ei oterfjøl på tørt land i en av tverrdalene øst for Rensjøen, så er det mi.

Og alle disse årene har jeg ikke vært i nærheten av et «kalenderbilde». Skjønt – en viss underholdningsverdi ville det kanskje hatt om jeg hadde blitt foreviget den gang jeg, på min måte, kappsprang med døden mot løa – og slo Eggabaggen med de nødvendige tideler nedafor Gunnarshøgda.

Den gangen arbeidet kjemien for meg. Adrenalin fra binyrene bak i ryggen aktiverer millioner av muskelceller. Celler som i løpet av brøkdeler av et sekund gjør en samordnet kraftanstrengelse og får bena til å sette rekord. Det hersker unntakstilstand i kroppen helt til ørene oppfatter brakket idet fløbaggen kolliderer med utløveggen. Da sendes rosignal fra kroppens kjertler, åndrett og muskelaktivitet reguleres ned til det normale.

På en slags måte skal resten av denne historien handle om kjemi. Ikke min egen eller skolelærerens. Nei, hør bare: Vi er sju og vi skrår lia fra Øyan mot Kjærsåsen. Like nedafor trimposten holder vi an. Bålplassen er allerede klargjort av andre dagen før. Vårherre har velvilligst hengt sola opp på himmelen rett imot. Granbar under rompa, Cola-flaske i handa og ei pølse over glohaugen. Kan du ha det bedre? Ungene hopper på ski, Per, Mali og jeg går gamle stier.

Så kommer ettermiddagen og vi belager oss på nedtur. Kjentmann foreslår en annen veg ned lia enn den ordinære. Slik har det seg at turen blir noe utenom det vanlige. Arne og Inge Morten renner først. Det går så det plistrer ned mellom treleggene. To gutter i eggstilling forsvinner med lynets fart inn i snaret. De to eldre karene gjør seg klar til å

følge da det plutselig blåses til retrett. Arne hujer fra et eller annet sted inne i skogholtet. Og vi skal ikke lure lenge på hvorfor.

Spissere enn obersten under troppeinspeksjon kommer Kjærsåskongen ut av krattskogen. Det klukker inne i fjærpryden, kluk, kluuk, kluuuk. Døv og blind står han et øyeblikk. Så farer han som den eleganteste kavalerist over hjemmebanen og feier den like ren som en sukkerskål i rasjonerings-tida.

Etter det første klare nederlaget omgrupperer vi og rykker innpå fra hver vår kant. Slik kommer vi tiuren helt inn på livet. Det er tydelig at den har holdt hus på stedet i lang tid. Reviret er hardtrampa og stelt med flid. Gammelungkaren gjør ikke det ringeste forsøk på å få skrotten i revers, og luftveien ut av kamponen ansees tydeligvis ikke som noen utvei. Følgelig blir det runde på runde med fjærpryden i femte gear og med lynraske utfall mot frekke skitupper.

Slik herser kjønnshormonene med storingen, mens vi glaner vantro. Andre skiløpere tiltrekkes av livet og snart er vi mange som lar oss fengsle av skuespillet. En fuglehund travet bortom – og går seg på sitt, antagelig første nederlag overfor en bevinget.

Med kjemien i vranglås jager Kjærsås-

kongen «Kjølifjellets Laika» hjem til pappa. For den premierte setteren blir det ryggsekktransport til bygds. «Best in show» denne gangen blir så avgjort erkefienden, som foraktelig snur fjærvifta til pattebarnet og begir seg innover haugen igjen.

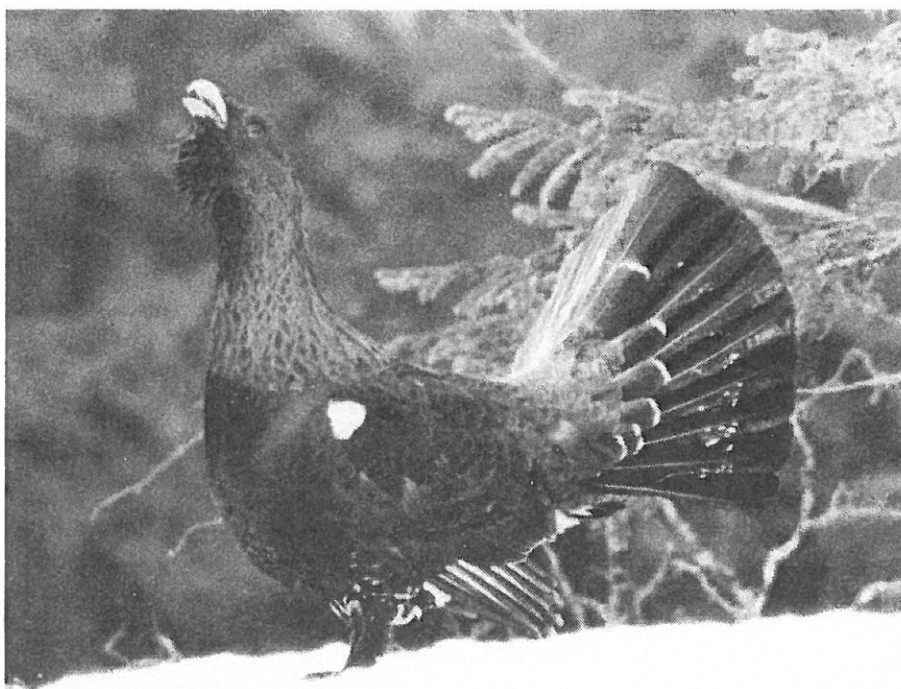
Vi gir omsider opp kravet om å få legge nedturen gjennom frikarens rike og styrer utenom. Gjennom den slanke halsen hører vi et siste kluk, kluuk, kluuuk, og velger å tyde det som en tillatelse til å passere, – – på avstand.

Arne sikrer seg klenodiet, en av halefjærene som falt av da sjefen tok seg den frihet å lette på antrekket midt i kampens hete.

Så har lykken endelig smilt til meg. Jeg sansa meg ikke til å fotografere da det sto på, men for mitt indre øye kan jeg når som helst mane frem bildene av Kjærsåskongen.

På ei løkke på Skedsmo utenfor Oslo spiller en flokk gutter fotball. Åsenhagen Rangers mot Lillestrøm United. En Ranger snapper ballen på egen banehalvdel, fører an oppover og nærmer seg United's 16-meter. Han har stukket ei stor fjær under pannebåndet. Den nikker kjekt til med- og motspillere.

Han går hardt inn i taklingene – som det sømmer seg.

– Spissere enn obersten under troppinspeksjon kommer Kjærsåskongen....

Foto: Jon Østeng Hov

Hjemmets klenodium

Av Kari Sundan

Kari Postman Sundan ved tippoldefars orgel

Erik Jensen Renolen ble født på Graftås for knapt 140 år siden. Han var usedvanlig interessert i sang og musikk, var med og stiftet hornmusikkorps og var med i songlaget. Det var derfor ingen tilfeldighet at det var han som anskaffet seg Ålens første husorgel. Siden det ikke var noe forsamlingshus på

Erik og Johanna Renolen med døtrene Maria Stømna, Anna Sundan og Marie Bjerkestrand

Graftås enda, kan vi vel gå ut fra at øvelsene ble holdt på Renolen også. I hvert fall hadde de teaterframvisning der da de oppførte «Ervingen» et syngespill av Ivar Åsen. Det var for 100–150 år siden.

Da den nye kirken ble ferdig i 1881 ble Erik ansatt som organist. I 14 år brukte han sitt eget orgel som han fraktet med seg til kirken hver gang det var gudstjeneste. I setertiden hendte det at han gikk fra setra i Riasten søndagsmorgen for å spille til høymessen. Stillingen som organist hadde han til han var 72 år. Da kunne han av og til glemme hvor han var og begynte å spille melodier som slett ikke sto i koralboken, så pastor Munch utbrøt i fortvilelse: «Hva skal vi gjøre med gamle Erik.»

Anna fikk orgelet av sin far antagelig fordi hun var den eneste av døtrene som hadde lært å spille etter noter. Hun var gift med Jon Sundan og de fikk 11 barn. De fleste av dem lærte å spille av sin mor. Med så mye ungdom i huset var det temmelig livat av og til. Det hendte også, når de trodde seg usett av foresatte, at bord og stoler ble satt til side og dansen gikk lystig i den store stuen til tonene av orgel og fele.

Etter at radioen ble allemannseie fikk orgelet roligere dager, men det har bestandig vært noen som gjerne spiller selv. På bildet er det 11 år gamle Kari som spiller på tippoldefars kirkeorgel.

Bjarne Prytz:

Lokalhistoriske «harespor»

Mange haltdalinger flyttet til Røros og ble gruvearbeidere

Overlevningen om en viss forbindelse mellom Brynnildsvollen i Brekken og Ust-Bjørgum i Haltdalen har vært levende historie i et par hundre år. Første gang jeg besøkte ryperfangeren Hans Morten Brynnildsvold (Kalsamorten) og hans frue Gjertrud, omtalte hun skyldfolket på Bjørgum.

Det nevnes også i Haltdalsboka av Jens Halstein Nygård. Men han beklager at han savner nærmere data. Det er for øvrig versjonen om at Bjørgumgårdene hadde seter i Ridalen som var et hovedmoment i teorien den gang.

Rørosboka er nå fullført og gårdshistorien om eiendommene Brynnildsvold beretter om bakgrunnen for overlevningene i Haltdalsboka.

Hans Olsen Åsens malmsfunn var starten på gruveindustrien i Rørosregionen. Ganske kort tid etterpå kom Tamlaget smeltehytte i Haltdalen. Den ble vel i realiteten bygd for at Irgensgruppen skulle få kloa i de rikdommer Mugg-gruva var ventet å skulle gi. To andre momenter var at malmen da kunne kjøres nedover bakken og at man skulle nytte trekulltilførslene fra skogen i området og fra Selbu. Det var nemlig en betydelig trekulltrafikk fra Selbu til Røros. Nå slapp selbyggene med omlag halve transportvegen.

Det er sikkert at mange haltdalinger søkte til de nye arbeidsplasser i gruveindustrien. I hvert fall er det mange haltdalsnavn å finne i Rørosboka.

Fra Haltdalen reiste i hvert fall brødrene Lorentz, Even og Peder Ingebrigtsen Bjørgum til Røros kobberverk. Lorentz var smelter, mens Even avanserte til stiger.

I et dokument av 1695 forplikter Lorentz Bjørgum seg til å sørge for sine foreldre Ingebrigt Bjørgum og Karen Larsdatter. I 1557 var det en Ingebrigt på gården. I et lens-

regnskap fra 1611 finner en trolig en annen Ingebrigt. På bakgrunn av dokumentet kan jeg tenke meg at det var Ingebrigt som reiste først og at han hadde hus på Røros. Det fantes ingen pensjonsordning og slike overdragelser nevnes flere ganger i Rørosboka. De var bygd på dette mønsteret. Even, som var eldst, var formodentlig etablert med eget hus. Han var født i 1657.

Evens sønn, Peder Evensen Bjørgum, giftet seg til Brynnildsvollen ved sitt ekteskap med Sofie Christensdatter Brynnildsvoll. De fikk to barn som hver fikk sin del av Brynnildsvollen i 1830.

Her er nok svaret på de spørsmål Jens Halstein Nygård reiste i Haltdalsboka.

Navnet Bjørgen ble brukt i en skifteprotokoll om Storelvavollen i Ridalen. Gården Haugen kaltes også Bjørgen i større eller mindre utstrekning. Også her er det familietilknytning som sikkert er årsaken. Etterkommere av Peder Evensen Bjørgum kom dit.

Ust-Bjørgum var leilendingsbruk under kirken. Da gruveindustrien holdt sitt inntog ble eiendomsretten overført til Røros verk. Rørosbanen omkalfatret verdiene da den kom. I mellomtiden hadde også sprengstoffindustrien gjort sitt inntog. Røros Verk hadde ikke lenger bruk for eiendommene og Ust-Bjørgum ble solgt. Even Ingebrigtsen Bjørgum hadde ei datter, Karen Evensdatter Bjørgum, som ble gift med Anders Eliassen Prytz. To hundre år etterpå kjøpte deres tip tip oldebarn, Ole Andersen Prytz, tilbake den del av Ust-Bjørgum som kaltes Trongården. Det var ikke noen skjellsettende begivenhet. Men jeg synes det er hyggelig at våre aner kan føres tilbake til Ust-Bjørgum. Det indikerer også at vi er fjerne skyldfolk av svært mange av de gamle slekter i Haltdalen.

Oddmund Volden:

Haltdalen prestegård og husmennene

(To dokumenter fra 1800-tallet)

Peder Tønder Feldtmann var sogneprest i Haltdalen fra 1787 til 1807. Året etter at han tok avskjed, skrev Feldtmann en «Underretning om Husmandspladsene under Holtaals Præstegaard»:

Under Præstegaarden ere 3de Husmandspladse som alle kaldes Rønningen. Østre Rønningen som er Præstegaarden nærmest, er af Udmark oppryddet for mere end 60 Aar siden. De 2de andre Pladser som Endre og Thomas bebør, vare allerede opdyrkede til Eng naar jeg indsatte dem til Husmænd.

De tre plassene som nevnes, er Persann, Olaann og Ruskåsen. Det Feldtmann kaller Østre Rønningen, er Persann. Når det gjelder de to andre plassene «som Endre og Thomas bebør», så nevner ikke bygdaboka for Haltdalen (bind II, side 125) at Olaann og Ruskåsen har hatt brukere med disse navnene. Tvert imot står det at Endre og Thomas har drevet Persann.

Feldtmann forteller at ingen av husmennene har festebrev. Den årlige avgiften er 3 riksdaler, og pliktarbeidet er tre uker i slåttonna. I tillegg kan presten innkalle dem til ekstraarbeid:

Og uagtet ingen af dem har haft Fæste paa deres Pladser som har kundet forbinde dem til deres Pligters iagttagelse har de dog været villige at indfinde sig paa Præstegaarden imod den i Bygden giengse betaling naar de ere blevne tilsagde til Arbeide.

Til slutt nevner Feldtmann at husmennene eier bygningene som de selv har «bekostet og oppbygget af det Tømmer som de har hugget i fælles udelt Skov».

Sogneprest Holger Halling Schjødt (1824-46) er i bygdeboka for Haltdalen karakterisert som en mann med et «reint ustyrtelig sinn», som stadig lå i krangel med forpakteren, drengene, naboene, lensmannen og til og med sine egne kollegaer. En slik kar nøyde seg ikke med en muntlig overenskomst

i forholdet til husmennene. I 1825 satte Schjødt opp likelydende kontrakter for de tre husmannsplassene som er nevnt ovenfor, og fire år senere for brukeren på Øvre Rønningen:

Holger Halling Skjødt, Sognepræst til Holtaalens Præstegjeld, gjør vitterligt: at have bortfæstet og bortbygset til Ole Ingebrichtsens Aunet af Størens Præstegjeld, og hans Hustrue for deres levetid, ifald hun ikke indlater sig i noget nyt Ægteskab, Pladsen Ytre Rønningen, under Holtaalens Præstegaard beliggende, med alle tilhørende Agre, Enge og Sætervolde, som hans Formænd før ham brugt og benyttet haver, paa følgende Vilkaar:

Skaffer han mig En Uges Arbejde i Vaaraanden og Toe/2/ Ugers Arbejde i Vinden eller Høeaanden, enten selv eller med en duelig og troe Karl.

Videre ble husmannen pålagt å møte på Prestegården, enten selv eller med «en duelig og troe Karl» i tillegg til pliktarbeidet, men da for kost og daglønn. Lønna var 8 skilling om vinteren (fra 29. sept. til 15. mai) og 10 skilling om sommeren. Husmannen kunne ikke innkalles til ekstraarbeid hvis han var syk, eller hvis arbeidet med egen jord var helt påkrevet. Men «skulde nogen vilde leje ham, maa han melde mig det, ifald jeg skulde behøve hans Arbejde».

I tillegg til pliktarbeidet, måtte husmannen svare en årlig avgift på 2 speciedaler (speciedaleren avløste riksdaleren i 1816). Denne avgiften betalte sikkert husmannen i form av ekstraarbeide i 24 dager for å tjene 2 daler. 1 daler = 120 skilling.

Kontrakten mellom Schjødt og husmennene slutter slik:

Forbinder han sig til, ikke, at lade nogen Uvedkommende slaae og føre Foder eller Gjødsel fra Pladsen, ejheller huse Inderster uden sin Husbonds Vidende og Villie.

Naar Præstegaardens Skov er bleven udskiftet

Den gamle prestegården slik den lå omkring 1881 da «nykirka» ble bygd og før gammelkirka ble revet

og kommen ud af det nuværende Felleskab, maa han deri hugge Gjærdesfang og Stør, samle nedfalne Grene og Træer til Brændsel, men aldeles ikke Bygningsmaterialer eller Kulved Maa hugges.

Oppfylder han ikke nøjaktigen alle disse Vilkaar, underkaster han sig Lovens Tiltale. Husene tilhører ham selv.

Selv om det siste avsnittet virker krast, tror jeg vi kan fastslå at kontrakten mellom Schjødt og husmennene ikke var urimelig. Husmennene under Prestegården satt på livstid, og de eide husene selv. Det var ikke uvanlig, særlig på Østlandet, at husmannen ble sagt opp hvis bonden ikke hadde bruk for ham lenger, eller når husmannen ble gammel og arbeidsudyktig.

Husmannsvesenet er avskaffet i Norge, men hvis noen tror at det hører i fjerne århundre til, tar de feil. Fremdeles lever det folk i Haltdalen som har gjort pliktarbeid på Prestegården.

Ålen Sogneselskap -

Forts fra side 23

ga en samlet salgsverdi på nesten 29 specidaler. (1 daler var på denne tiden lik 120 skilling.) For en besetning på 10 kyr ga dette altså en brutto årsomsetning på nesten 290 speciedaler. Til sammenligning hadde stasjonsmestrene i 1870 ved Trondhjem - Størenbanen i gjennomsnitt ca. 180 speciedaler i årslønn. Ei helt annen yrkesgruppe, tjenestedrengene, hadde ei årslønn på 30 spd. på denne tida, og tjenestejentene hadde bare halvparten av dette igjen, nemlig 15 spd.

Smørproduksjonen ga med andre ord ei bra årsinntekt, og i den sammenheng skal vi ikke glemme meierska for det grunnlaget hun la for kvalitetsproduksjon av smør gjennom sin veiledningstjeneste. Denne undervisninga var en viktig forutsetning for det avanserte meieribruket i Ålen i forrige århundre.

Smeltehyttene i Svølja og ved Eidet

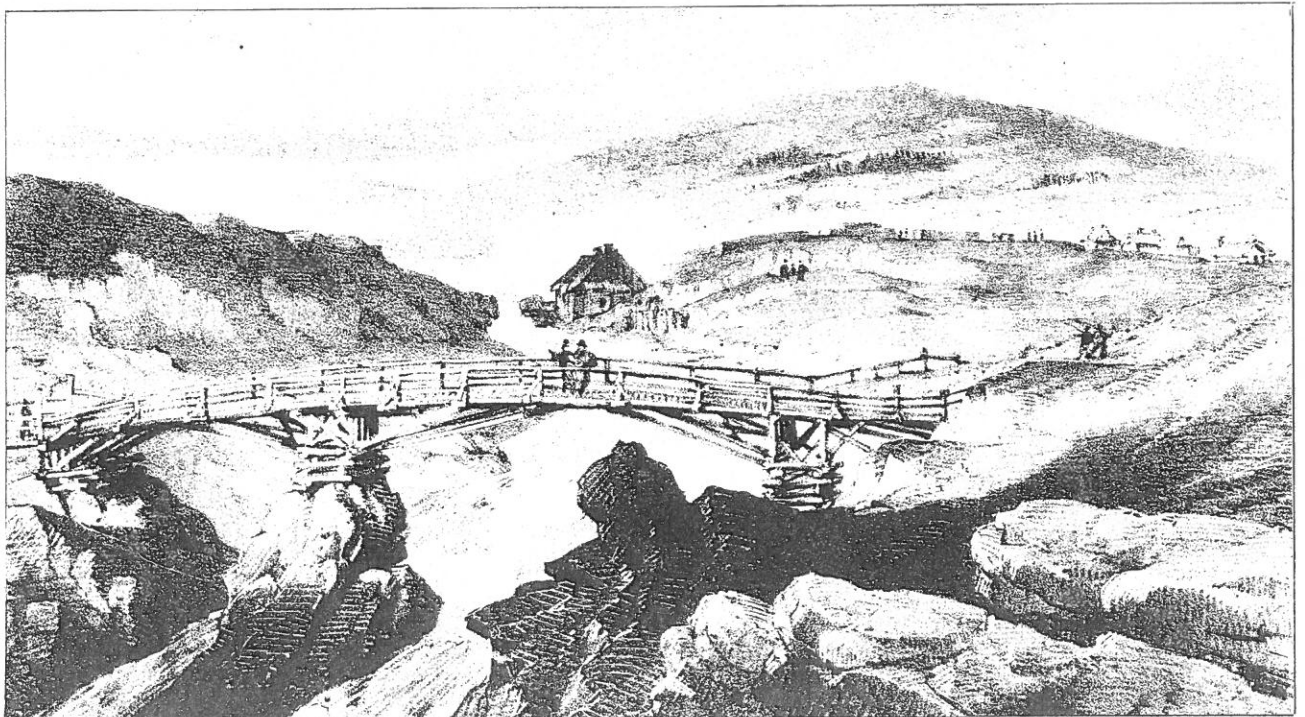
Av Per H. Kulbotten

Da jeg var ryssen begynte Stensli AIL å utbygge malmplassen til fotballbane. På området var det enda grunnmurer og kjøreveger. Endel av dette ble jevnet ut med hakke og spade. Store nasklomper ble gravd ned. Både smia og vandrøstmia var enda bra bevart, men det var ingen som tenkte på noen form for verning. Det ble sagt om båsene i vandrøsthytta at dette hadde vært oksestall. I grunnen var det lite folk visste om denne store arbeidsplassen, enda den hadde innvirket på tilværelsen til alle her omkring.

Enten vi leser lokalhistorie eller rikshistorie kommer vi over mange merkedager. Den merkedagen som har hatt størst betydning for befolkningen i Øvre Gauldal og Nord Østerdal er uten sammenlikning den 19. oktober 1646. Da fikk Rørøs Kobberverk sine krav om privilegier stadfestet på Redensborg slott i København av Christian IV. Dette vedtaket har siden, både på godt og vondt, hatt avgjørende betydning for all utvikling i våre bygder.

Partisipantskapet fikk da tildelt en «cirkumferens» på 4 miles radius fra Storwartsgruve, med uinnskrenket rett til all skog, alle fosser og alle malmføremster. Bønderne skulle gjøre førsel og arbeide når dette behøvdes, dog for «billig» betaling. I årene etter dette ble det lett etter malm over alt. Snart ble det anlagt nye gruver, og disse ga store mengder malm som skulle smeltes, og det ble behov for smeltehytter. Området i vår kommune lå lagelig til. Skogen stod nære ved. Vatnet i elva ga kraft og malmtransporten kunne foregå for det meste nedover bakke. Dessuten ble transporten av smeltet kobber til Trondheim kortet ned tilsvarende.

Allerede i 1659 ble Tamlaget smeltehytte anlagt. Malmen som ble smeltet der kom fra Arvedal, og det var kammertjener Joachim Irgens som drev den for egen regning. Smeltehytta lå på Åsplassen i Svølja. Den var i drift i 31 år, og det ble i alt smeltet 4127 skp. kobber. Johan Falkberget kaller denne hytta for Cornelia, og det var dit han

Tegning av Dragås Smeltehytte fra 1833.

Bildet viser Eidet Smeltehytte i drift, – og er tatt i 1882, fire år før nedleggelsen.

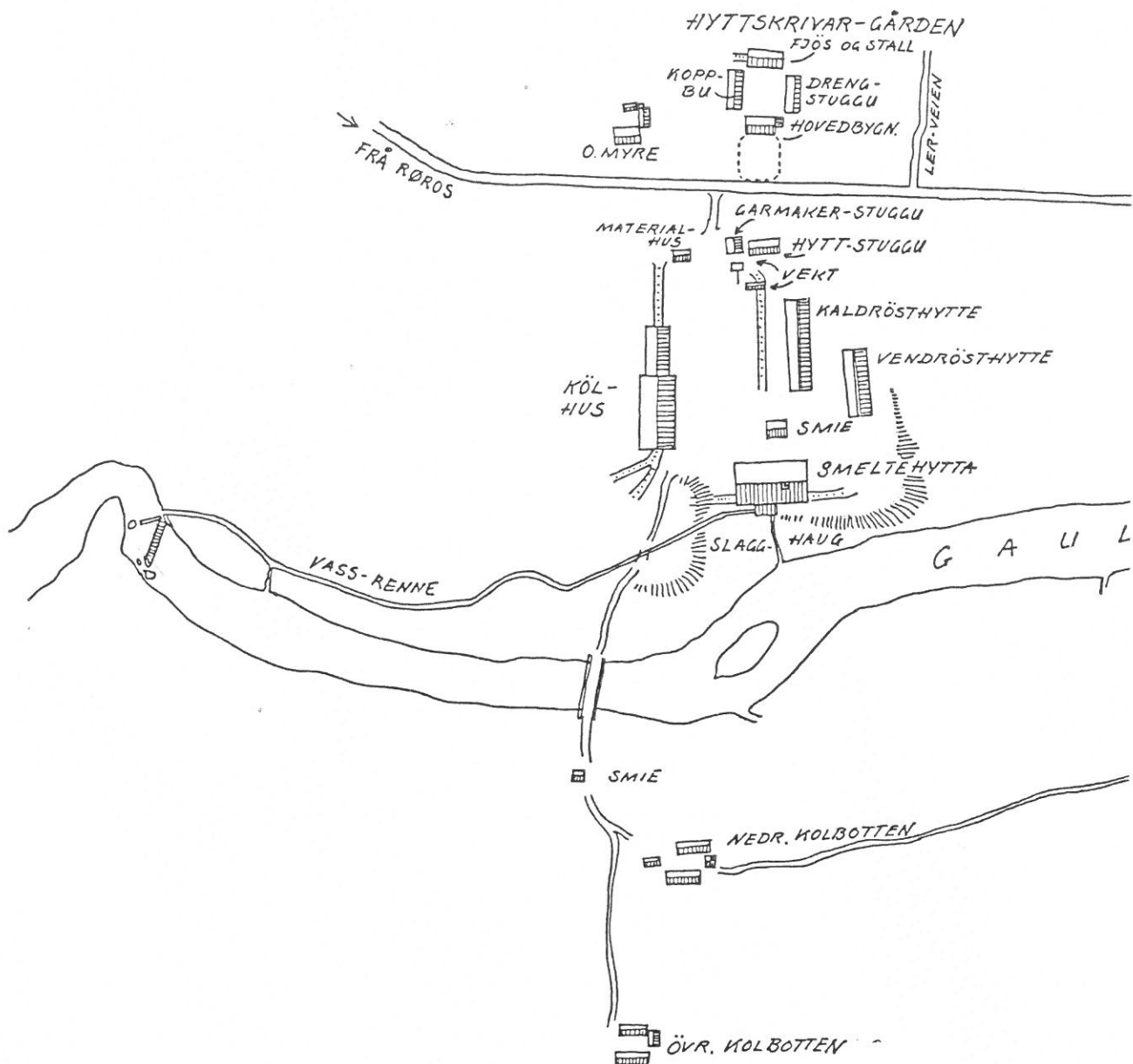
lar Annmagrit kjøre med Hovistuten. Det er der han lar Johannes konstknekt bygge det store vasshjulet. Han tenkte sikkert på det hjulet som ble kjørt til Rørøs med 6 hester i 1692. Samme året ble resten av hytteanlegget revet.

I 1719 fikk verket hugstrett i Dragås almenning, og planene om ny smeltehytte ble igjen aktuell. Denne hytta ble bygd ved Eafossen, og den ble tatt i bruk i 1727. Om husene ved Tamlaget smeltehytte vet vi lite, men om husene ved Dragåshytta – som den nye hytta ble kalt – vet vi ganske mye. Av en taksasjonsforretning av 13. desember 1824 går det fram at det var 7 hus som tilhørte anlegget. Selve smelte- og garrhytta var oppført av svært bindingsverk med bordkledning, 58,5 alen lang og 31,5 alen bred. På øvre side av vegen var det en «Proberhytte» – derav navnet Probertrøa. (Nordom Eabekken.) Vindrøsthytte er ikke nevnt, heller ikke kolhus, men det må ha vært et slikt, for bakken ovom fossen hette «Kolhusbakken».

Berget som da var hyttskrivergård var privat og således ikke med i fortegnelsen.

Området ved fossen var begrenset, og verksdireksjonen vedtok å flytte drifta opp til Eli plass under gården Eidet. Rørøs verk og Johannes Eidet byttet gårder.

Den nye hytta fikk navnet Eidet smeltehytte, og den var ferdig i 1834. Garrovnen er siden blitt snudd. Det kan ha skjedd i 1853 da den brant ned. Året etter var den oppbygget og i drift igjen. Oppbyggingen kostet 4060 spesidaler. Utover 1870 og 1880-årene gikk drifta stadig nedover, bl.a. på grunn av dårlig gehalt i malmen fra Mennagruva. Selve smeltingen opphørte i 1886. Men det ble utbetalt lønn til noen få for vakthold, vegbrøyting og tilsyn i 1887. Siste lønn til hytte-skriveren var til 1. mai 1887. Det hadde da vært sammenhengende hyttedrift i 160 år. Husene ble etterhvert revet og kjørt til Kongens gruve. John P. Østeng overtok saga ved Eafossen, og kvernhuset ble levert til eieren av Berget.

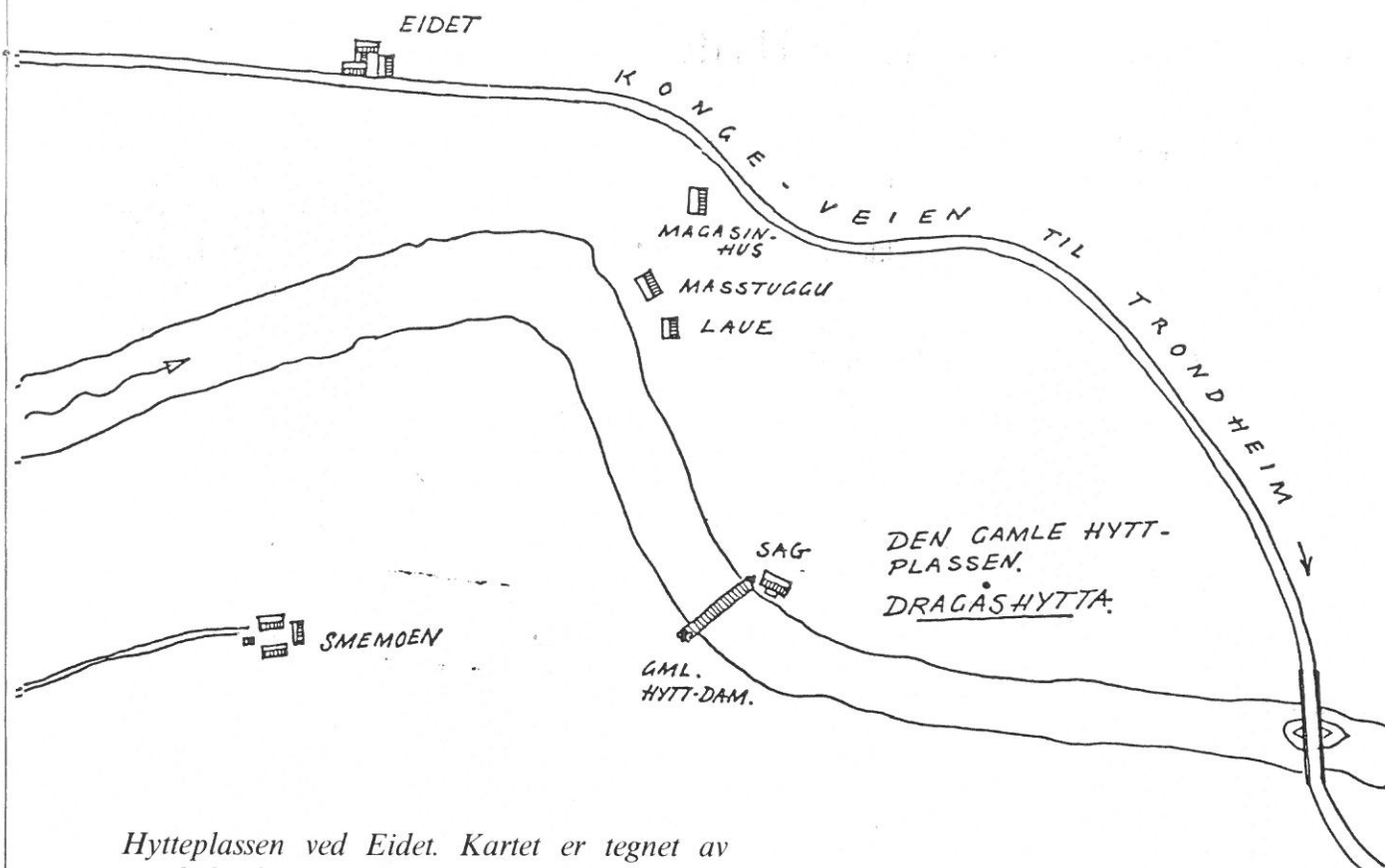
Selve smelteprossessen var stort sett den samme hele tiden. Først ble malmen «kaldrøsta». Dette foregikk under åpen himmel frem til ca. 1850. Røstved ble lagt i ca. 5 m. bredde og opp til 30 - 50 m. lengde. Oppå der ble malmen lagt. Alt etter et bestemt mønster. Høgda kunne være opp til ca. 2,5 m. En slik røste kunne brenne i 2 - 3 måneder, og det ble foretatt en eller to røstinger for året.

Neste trinn i smeltinga var i Skjærsteinovnen. Da bruktes det trekol til fyring. Så lenge Krumovnene var i bruk pågikk Skjærsteinmeltinga fra mandag morgen til natt til lørdag. Da brøt de ned sten og lermuringa i

ovnene og murte opp igjen til ny smelting neste uke. I 1814 gikk man over til høyovner og det ble kontinuerlig smelting hele uka.

Skjærsteinen gikk så ut av hytta til vendrøsta. Dette var et eget hus med oppmurte gråstensbåser. Prossessen her var omtrent som i kaldrøsta.

Det vil si at det ble brukt ved til fyring. Røstvenderen behandlet malmen i 6-7 vendinger, og hele prossessen kunne ta 2 uker. Så var det å frakte vendrøstverket tilbake til hytta. Nå skulle malmen til svartkoppårsmelting. Her som i Skjærsteinovnen bruktes det trekol til fyring, og til fussel bruktes kvit-

Hytteplassen ved Eidet. Kartet er tegnet av markcheider Elias Aalen i 1874. Et liknende kart ble tegnet i 1853 av stiger A. Knudsen.

sten. Etter behandlingen i svartkoppårovn var renheten i produktet opp til 90%.

Siste trinn i arbeidet, som også var det viktigste, var garringa. Det var spesielt opplærte folk som tok seg av denne jobben, og hyttemesteren eller hytteskriveren var som oftest tilstede ved garringen. Prossessen krevde mye god kol og ekstra sterk oksygentilgang. Slaggen ble skummet av, og kopperen var omtrent ren. Snerken som dannet seg oppå herderen dro garmakeren av. Disse koppårplatene var da på form som en flatbrødleiv. Etter nøyaktig veiing og bokføring oppbevarte hytteskriveren disse koppår-

platene under 3 lås i koppårbua. Det var svært betrodde personer som fikk lov å frakte koppåren til Trondheim.

Det som er skrevet om smeltinga her, er i meget grove trekk. Bl.a. har jeg ikke nevnt noe om det viktige arbeidet med å skaffe rikelig med oksygen (luft) til ovnene. Bemanningen og miljøet må også få egen omtale.

Kilder: Sv. Ødegård, Jon Storrønning, Røros verks arkiv.

Martin Åsvold:

Streif i arkivet

Om arbeiderne ved Eidets Hytte

Fra min vandring i Kobberverkets arkiver i Trondheim har jeg funnet mye interessant lesestoff.

At det var stor skilnad mellom direktør og en vanlig arbeider kan en godt forstå.

For Jon Svendsen Skogås som var smelter ved Eidet hytte var det nok en dyd av nødvendighet å bruke så fine ord og vendinger i sin søknad om permisjon den 3. mars i 1874. Han fikk også innvilget sine 2 måneder for sin fine språkbruk. Slik lød søknaden:

«Til Den administrerende Direktør, Røros

Jeg undertegnede Værksarbeider ved Eidets Hytte Jon J. Skogaas tillader mig herved Ærbødigst at ansøge den ærede Direktør om Entligelse fra Værkets tjeneste nogle maaneder.

Eidet den 3 die Marts 1874.
Ærbødigst John J. Skogaas.»

Videre finner vi at arbeidsplassene den gang var kjøpt og solgt videre. En måtte på et vis opparbeide seg rettigheter til arbeidet. Dette viser Jakob Hansen Stensli i 1873 i brev til Direktøren hvor han vil selge sin rett til Hans Halvorsen Hegset. Jakob Hansen hadde da utsikt til «fordelagtigere Beskjæftigelse andetsteds og besværes for Brystet under Hyttearbeidet. «Han hadde selv kjøpt retten til arbeidet for 3 år siden.

At skrivekunsten var dårlig viser et transportoppdrag på kjøring av malm fra Muggruben til Eidet hytte i 1873. Av de 15 som hadde fått kjøreoppdrag er det bare en, Daniel T. Bjørgum, som hadde kvittert med navntrekk. For alle de andres vedkommende står det bak navnet enten at det har vært forevist vedkommende, eller forkynt i eget paahør eller forkynt i Søns påhør.

I skrevet heter det at «i henhold til Cen-

tralcommisionens Beslutning tilsiges Værkets leilendinger i Aalen og Holtaalen til at fremkjøre fra Muggruben til Eidets Hytte inden anstundende Januar Maanedes udgang» et nærmere angitt kvantum malm.

Av de 15 kjørerne var det 9 som hadde fått tildelt 100 skippund, hvilket tilsvarer 40 lass. De andre hadde 50 skippund. Totalt skulle dette bli et kvantum på 190 tonn.

Til slutt tas her med et «Mandtal over Eidets Hyttes Arbeidere ved begyndelsen af Aaret 1875.»

	Alder i fyldte Aar	Tjenesteaar ved Værket
Hytteopseere og Maskinpassere:		
Johannes Johannesen Berget.	48	22
Simen Mathiasen Kulbotten.	48	19
Bygningsopseere m.m.:		
Ole Andersen Morken.	53	20
Smed m.m.:		
Ole Ingebrigtsen Vaarhus.	47	7
Garmager:		
John Johannesen Berget, Garmager	53	27
John Svendsen Skogaas, Dræng. ...	28	8
Smeltere:		
Svend Jonsen Meismyren.	60	33
Johannes Larsen Bakken.	63	44
John Johnsen Grantrø.	52	35
John Christiansen Øverhaug.	53	26
Hytteknægte:		
Halvor Johnsen Rotan.	52	22
Anders Hansen Kulbotten.	56	27
John Olsen Morken.	30	10
Johannes Johnsen Bukfættten.	19	1
Christian Johannesen Lervold.	21	0
Røstvendere:		
Anders Christiansen Klokkervold. .	48	6
Ole Svendsen Aasvold.	31	8
Peder Ingebrigtsen Vaarhus.	43	4

I tillegg til disse en «pligtarbeider af 2 «Klasse». Til sammen da 19 arbeidere ved Eidets Hytte ved starten av året 1875.

Minna frå gruve

Oppe i Bjørgåslia
kvile i kveldssolas glans,
husa som tehorde gruve
og der en gång «gruvbersa» fans.
No e' det hele et minne,
livet i gruve e' slutt.
Ette' mange års slit under jorda,
e' livets nerve no brutt.

Generasjona har te stadighet vandra
ette' den oppgatte sti
imilla gruve og heme
som optok all deres tid.
Men fjellets folk va' så nøysom,
døm va' vant te å lävvå med slite.
Det kunn' nok mang en gång hende
at utkomme vart for lite.

Hvis vintran va' lang kom møa
da foret krømpa i løa,
og lite med penga i ponga
åt kjerring, hem og onga.
Da va' det i graset å bite
og på bua gå å krite,
og te stadighet gå og vente
på lønning en gång å hente.

Den som va' fødd under fjellet
va' bonde og gruvkar i ett.
Når «vinna» igjen sto for døra
så va' det nok ikke så lett.
Men ittnå måtte forsømmes,
og føret det måtte i hus,
og måndan va' det å still' opp
på gruve igjen som «bus».

Det som va' gruvfolkets tanke,
det i livet døm hadde som mål,
va' å kjempe for å beholde
onga, kjerring og gård.
En velstelt gård oppi lia
med åker, jorde og trær,
og ikke minst tå det hele,
i kjerring som han hadde kjær.
Det va' ho som va eneren heme.
Det va' ho som læggå te fest,
og når det stundom på rønte
va' det ho som dro lasset best.

Han som ofra sitt liv ne'i gruve,
gikk te ærbe med styrke og mot.
Han va' tru mot sitt daglige virke
og for bygda en god patriot.
Men såmmå kerhenn han reste,
og såmmå kerhenn han kom
va' «Åla» plassen for evig
i hans innerste hjarterom.

Kjøli må også nevnes,
gruve som en gång var.
No e' det nedlagte minna,
utslettede fotefar.
Mange ha gidd tå si styrke,
og alle bør få sin pris.
Døm som va' med og fikk fram i dagen
gruves malm og kis.

På en sommerdags vandring på fjellet
langs myrdun og blinkende vann,
langt mot nord kan du høre i bjelle,
og stillheten nyte du kan.
Her gikk det en gång en bane
frå gruve te bygda ned.
Det skapte nok liv og røre
og litt te som og hørte med.
Det va' mange som ofra si styrke
i vinterens stormfulle kav.
Res døm en bauta på fjellet
som en takk for det liv som døm gav!

Leiv Reitan

Per Åsvold:

Sommerjobb ved århundre- skiftet

Tegning: Jens Tyvold

Tida forandrer seg og vi med den. I distriktet her har en eller flere i familien – gjennom generasjoner – hatt arbeid på ei eller anna gruve. Alle begynte sin livsgjerning som vaskarryss på gruva. Jeg vil fortelle om en nær slektnings første møte med arbeidslivet, slik han fortalte:

Jeg var åtte år det året jeg gikk hjemmefra og skulle følge far til Kongens. Han hadde vært der i flere år og hatt forskjellig arbeid. No var han bas for kruttlagret.

Mange av de eldre kameratene mine hadde forlenget fått sin ilddåp i gruvlivet. Det var med stor forventning jeg fulgte far en søndagskveld til Eidet stasjon. Vi løste billett til Tyvold, og medpassasjerene hadde samme reisemål.

Bagasjen min bestod av en sekk med matutrustning for ei uke og en kagge med surmjølk. Over sekken hadde jeg et forkle av skinn – fangskinn – som skulle brukes når vi stod ved vaskerenna og sorterte kåppår og gråfjell. På føttene hadde jeg tresko med jernbeslag rundt sålene.

Vel framme på Kongens fikk jeg sjå den så kjente Storsalen, en felles hybel for gruvfolket. Jeg fikk ligge med far i ei overkøye.

Med så mange mennesker i ett rom var det urolig langt utover kvelder og netter. Det sier seg sjøl – når kun ett rom skulle nyttes til alle formål: Tørking av lompen, matstell, kvile og søvn – måtte en finne seg i mye. Det vart ofte høgrøsta prat, – uforlikt kunne også noen bli.

Det vart mye leven om morgenerne når en gutteflokk på et par dusin skulle opp i otta. Fedrene hadde gått før. Så var det nedi matkista å få noe i livet før arbeidsdagen startet. Rensligheten var det så som så med. Lort og støv måtte vi godta – i all sin velde.

Arbeidet besto i å stå attmed ei bred tretto der det rann vatn – og fra den plukke ut kobberbitene av det som var sprengt ut av fjellet og tippet opp i renna. Vi brukte ei fille til å gnu over stenbitene for å sjå om det var islett av kobber i dem. Det var her vi brukte fangskinnen for at vi ikke skulle bli bløte.

En eldre gruvkar var bas for rysshopen ved vaskerenna, og det ble han som måtte kjøre bort den tunge trillebåra med det verdifulle vi hadde funnet.

Hendene fikk en hard medfart, den mjuke barnehuda tålte ikke mye. Skarpe stener og kaldt vatn fikk huden til å sprekkje. Om kveldene måtte far være doktor. Den gamle råda var å bre opp bekk, og det varme bekket ble rent ned i sprekkene, det sve vondt. Bandasjen var sammensydd lærhylser som fingrene ble stukket nedi.

Det kunne bli mye skøy og kommers. De eldre rev kjeft, sparka revkrok og tok ryggtag. En av ryssa tok ei remse av vaskefilla og hvide i nakken på basen da han snudde ryggen til. Men som den sindige og rolige mann han var, snudde han seg og såg på oss. Men da stod alle og vasket – som intet var hendt.

Forts. side 19

n' Oliver

Av Halvard Bakås

Det finnes vel ikke et eneste nålevende menneske her i distriktet, som er født under eller før krigen, som ikke kjente, eller i hvert fall har hørt om n' Oliver. Denne livsfilosofen og gledesspreder, og på mange måter en stor begavelse på flere områder.

Ja, denne livets glade ungar opplevde og prøvde så mye mer her i livet som bare noen få er forunt.

Saugjeter og gullgraver i Amerika, gårdbruker på et av de mest karrige småbruk oppi fjellbandet i Hessdalen, fiskebilhandler, bilreparatør, urmaker, radiobygger, kramkar og dertil en meget flink spillemann og komponist, og en mengde annet.

Uttalige er historiene som verserer om n' Oliver, og vi som hadde den glede å kjenne han, og fikk anledning til å være sammen med han, var sannelig heldige. For jeg skal undre meg på om det i våre dager finnes noen i det hele tatt som har slik evne til å spre glede og humør om seg som n' Oliver hadde.

Han var født 3. juli i 1879. Egentlig levde han vel noen årtider for tidlig, for det var på det tekniske området og i kontakt med motorer at han følte seg hjemme. Og hvilken glede og hvilke eksperimenter ville han vel ikke ha utført om han har levd i dag med den store bilparken, mopeder, motorsykler og slike ting.

Han oppholdt seg i Amerika fra 1909 til 1915. Oppfinnsom og praktisk var han helt fra barndommen. Det fortelles at han i sin ungdom hadde varekjøringa for Handelsforretningen i Hessdalen. Denne transporten foregikk med hest fra Stensli i Ålen til Hessdalen, og da dette var en kjøretur på om lag fire mil, var det naturlig at hesten måtte mates tidlig på natta. For å slippe å stå opp så tidlig for å mate hesten, spekulerte n' Oliver ut et meget sinnsrikt system slik at hesten fikk sitt fôr uten at han sjøl la fôret opp i krybba. Det hele skulle virke etter et «sigarettpapirsystem», han la høyet på låven i luka over

Oliver Bekken (t.h.) sammen med bror Anders (t.v.)

krybba i en slik ordning at når hesten nappet til seg en høydott, så ville en ny dott automatisk følge etter. I prinsippet skulle dette gå riktig fint, men historien forteller at da n' Oliver den første morgenen etter at systemet var satt i gang, kom ut i stallen for å sele på hesten, så lå gampen oppe i krybba. Systemet hadde nemlig ikke virka etter sin hensikt, for når hesten hadde dratt den første høydotten så fulgte ikke den neste med, og derfor hadde gampen på en eller annen måte kommet opp i krybba i sin iver etter å få tak i mer mat.

N' Oliver var en av de aller første i Ålen som anskaffet seg en automobil. Et teknisk vidunder av en T-Ford, som automatisk ble døpt til Henry av N' Oliver. Det var jo naturlig at oppfinneren ble oppkalt. Å du verden hvor mange historier og anekdoter det har versert om n' Henry og n' Oliver. Mang en Kjøli-arbeider minnes vel med glede eller sorg bilturen oppåt Jensåsvollen med disse to. For ikke å snakke om hvor populært det var å ha dem til festskys.

Var det fest i Ålen, Haltdalen eller på Tyvoll, ja, da ble n' Oliver og n' Henry bestilt pr. omgående. Og mange ganger var vel

sjølve bilturen langt mer artig og begivenhetsrik enn sjølve festen. Ja, det hendte vel en og annen gang at en ikke rakk fram til festen før festen var slutt heller. For n' Henry hadde den egenskapen at han streiket når det falt seg slik, eller rett og slett punkterte like etter start, og fortsatte med det hele turen. Og n' Oliver hadde det slik at han skrudde og mikset i tide og utide, så en eller flere ufrivillige stopper på en tur måtte en regne med. Men hadde man et bra lager med gummilim og gamle kalosjer, ståltråd og hovtang og et par flasker god hemkok, ja, da var det ingen ting som sto på.

Som tidligere nevnt, hadde han en stor forkjærlighet for det tekniske. Og mange er de tekniske eksperimenter han foretok. Med et primitivt vasshjul og et sinnrikt innrettet system med en dynamo og utvekslinger klarte han å skaffe seg en elektrisk belysning. Han bygde sin egen radio allerede i radioens barndom, og denne utviklet han etter hvert, og da krigen kom var det mange hessdøler som hadde glede av å besøke n' Oliver for å lytte til stemmen fra London. For meg er det ufattelig at han klarte å utføre et slikt finmekanisk arbeid med radiokrystallapparater og klokker når en så hans hender. For under arbeid på et sagbruk i Amerika, fikk han kuttet av de fleste fingrene på høyre hånd, såvidt jeg vet var det bare tommelen og litt av lillefingeren igjen.

Som urmaker var han veldig etterspurt. Skjønt hans stuggu var full av alle slags urverk, fra små dameur til Langlandsklokker, som skulle repareres, så reparerte nok n' Oliver klokkene helst på stedet. På sin ferd som kramkar, fantes det som regel ei eller annen klokke som trengtes til smørning eller reparasjon på de aller fleste gårder. Og den godeste Oliver ble på gården til klokka var reparert, sjøl om det gikk flere dager.

På en gård i Haltdalen fortelles det at han hadde gitt seg i kast med ei klokke som han hadde et voldsomt arbeid med. Han plukket den fra hverandre og satte den sammen igjen gang på gang uten resultat. Og av en eller annen grunn ble det hver gang et hjul for mye. N' Oliver bannet og svor, sang og trallet og plukket sund og satte sammen i to hele

dager til ende. Men den andre kvelden kom en av rysspiltene på gården inn til Oliver og fortalte at han hadde lura dit et ekstra klokkehjul da Oliver var ute på kjøkkenet og spiste etter at han hadde demontert klokka første gangen. Men da ble n' Oliver forbannet i sin sjel. Han plukka klokka i små deler som det lot seg gjøre, og spredde utover bordet og sa: «No kan dokk sett opp a sjøl, jævla.» Og dermed strauk n' på dør.

På sine eldre dager ble han veldig interessert i astronomi. I klare høstkvelder kunne man ofte se n' Oliver ute på trappa i bare skjortarmer med brillene langt frampå nesen og med kikkert og notisbok ivrig opptatt av å studere stjernehimmelen. Ikke på samme måte som de fleste andre gubbene her oppe, for å sjå på «Vinterferrillen» og hvordan været vart utover vinteren. Nei, n' Oliver så nok mer vitenskapelig på det. Her skulle Venus og Saturns bane registreres og lysstyrke på Kasiopela. Ja, hos n' Oliver fikk jeg min ringe kjennskap til astronomien. Her ble jeg informert hvor Store Bjørn var hen, og her fikk jeg vite at hvis jeg trakk en tenkt linje rett over bakhjula på Karlsvogna mot meg, så ville jeg støte på ei blank stjerne og det var Polarstjerna. Denne stjerna sto alltid stille og viste meg hvor nord var hen. Nettopp denne stjerna var det som de gamle vikinger styrte etter for å finne fram til Island og Grønland fortalte n' Oliver. I notisboka var det skrevet ned en mengde astronomiske fakta og opplysninger som han hadde skrevet av under et besøk hos noen som eide bøker og leksika om dette emnet. Og sannelig ble denne notisbok flittig brukt skal jeg hilse og si.

Men når en skal skrive noe om n' Oliver, så kan en ikke komme utenom hans befatning med musikken. Han var et meget musikalsk begavet menneske som trakterte sitt instrument til fullkommenhet.

I sin ungdom var han en meget etterspurt spillemann både til brylupp og fest. Og ofte spilte han sammen med sin eldre bror, Anders, som også var en fremragende spillemann. N' Oliver var også notekyndig, og komponerte og tegnet ned en masse «leker», noe som våre nålevende spillemenn i bygda har stor glede av. Etter at han mistet

Et 50-årsminne

fingerne ved den før nevnte ulykke, ble han ikke den eminente spillemann på fela som han var tidligere har jeg hørt fortalt. Sjøl har jeg hørt n' Oliver spille både pols, vals og en masse andre ting, og for meg hørtes han ut til å være den reneste trollmann på sitt instrument, så hadde han vært bedre i sin ungdom, ja, da måtte han være den reneste «Myllar-guten». Like etter krigen fikk arbeiderungdomslaget i Hessdalen n' Oliver til å spille inn en to-tre grammaforplater for dem. Dessverre var nok ikke teknikken så særlig bra i studioet i Trondheim der innspillinga fant sted. Men platene er da oppbevart så vidt jeg vet, slik at fremtidens generasjoner har et konkret kulturhistorisk minne om spillemannen Oliver Bekken. Han døde 14. juni 1953.

Om denne særegne mannen kunne en skrevet flere bøker, så dette som her er tatt med er bare en bitte liten smakebit på den rike kilden en her har å øse av.

Bildet over disse linjer er tatt i 1937 under grunnarbeidene for filialen ved Stensli. Dette arbeidslaget tok på seg denne akkorden for 1.800,- kroner. En stor fjellhammer ble utsprenget og muren støpt. Fjellsprengningen skjedde etter handboring og ved støpingen var det handblanding. Vannet til støpinga ble tatt i bekken ved jernbanegrinda og tomme oljefat ble rullet oppover og rullet nedover igjen fylt med vann. Mye forskalingsarbeide var det også da det var en stor støp. Arbeidet pågikk fra 4. august til 16. oktober, og det ble regnet ut at akkorden ga en dagslønn på 5 kroner pr. mann. Det var to anbud på arbeidet, – det andre lå på 2.000,- kroner.

Det var i denne tiden stor aktivitet i området ved Stensli stasjon. Arbeidsgjengen på bildet er fra v. Martin Nordgård, Per Granli, Ola Almås, Ingebrigt Løberg, Jon Øverhaug, Anders Bakken. Av disse er det bare førstnevnte som lever.

På bildet ser en ellers i bakgrunnen gammelbutikken og bygget til venstre gammellageret for Samvirkelaget.

May Kristin Vårhus:

Ålen i den lokale presse

«Du Ljom ved fjellets bryst
du nyn i lukte dale, -
du har så matt en røst, -
du kan kun sagte tale» - -

«Nå går du ut, - og han
som sukket ville høre
dig vel berede kan
et mildt, velvillig øre» - -

(A. J. Reitan)

Som kilde til liv og virke i et bygdesamfunn, kan lokalavisene være nyttige. Dette er det blitt tatt hensyn til i arbeidet med den nye bygdeboka for Ålen, idet det har vært drevet registrering av lokalstoff i avisene. Det eldste avisstoffet er blitt prioritert siden kildene til allmennhistoria blir færre dess lenger bakover i tida en kommer. For Ålens vedkommende var det dermed naturlig å starte med de første årgangene av Fjell-Ljom (F-L).

Det er i år 100 år siden F-L startet. 8. januar 1886 kom det programerklæring fra redaktøren, Olaf Olsen, om hvilket område den skulle dekke. F-L ble tillagt undertittelen «Frisindet blad for Røros, Ålen og Nordre Østerdalen» F-L var Venstres avis, og var for unionsoppløsning og utvidet stemmerett. Avisen støttet den første tida arbeiderklassens krav. Navnet Fjell-Ljom var etter ålbyggen Anders Reitans diktsamling av samme navn. F-L hogg løs på alle skjevheter i samfunnet både nasjonalt og lokalt. Det ble ei avis for folket, og de visste å sette pris på den. Folk som ikke hadde råd til eget abonnement, delte ett med andre og leste etter tur. Dette gir oss et bilde av hvordan folk organiserte seg for å skaffe seg kunnskap og informasjon.

F-L ble etterhvert et politisk diskusjonsblad, informasjonsrikt for den jevne leser såvel som for den politisk aktive. Avisen hadde stor betydning som et kulturorgan.

Registreringsopplegget har gått ut på å lese de gamle avisene på microfilm. Alt lokalstoff fra Ålen har så blitt plukket ut og gitt emne-nummer, dato/sidetall pluss et kort sammen- drag av artikkelen/innlegget. Stoffet vil bli tilgjengelig på biblioteket, koblet sammen

med innkjøpte microfilm av lokalaviser, og blir dermed å betrakte som biprodukt av bygdebokarbeidet.

Ålbyggen Eilif Hofstad var aktivt med i avisarbeidet fra første stund. Det ble flere ganger opplyst i bladet, at det mangla stoff fra Ålen. Det tok seg opp etterhvert.

Ålbyggene ble mer samfunnsorienterte og så nødvendigheten av å få fram i lyset de ting de ivret for.

I den første tida var det riksstoffet som dominerte, og lokalstoffet hadde relativt liten plass. Allikevel ble en hel del saker tatt opp, saker som gir oss innsikt i viktige spørsmål i datida.

Jeg vil her trekke fram noen eksempler: Kommunevalg ble dekt både m.h.t. forbedelser og utfall, og herredsstyremøter likeså. Avholdssaken var i ilden, og vi følger aktiviteten til totalavholdsforeningene både i Ålen og Hessdalen. Dessuten var det strid om hvem som hadde retten til å kalle seg Ålen Meieriforening. Det pågikk heftige diskusjoner rundt dette spørsmålet i lang tid. Strid var det også mellom reieneiere og gårdbrukere.

Et annet stort tiltak i bygda var opprettsen av Ålen Sparebank, og det ble selvfølgelig avisstoff. På det sporstlige planet ble skytterne og deres bragder mye omtalt.

At folk var interessert i nyheter og aktuell informasjon forstår vi gjennom den økende interessen for avislesing, men det var også behov for annet lesestoff, og det kunne bygdefolket tildels tilfredsstillende med Sogneboksamlinga som ble etablert. Vi vet ikke nøyaktig når Sogneboksamlinga kom i gang, men dette var iallfall starten på det som er dagens folkebibliotek.

For Sogneboksamlinga i Ålen var lånetida (1888) i alminnelighet 3 uker, og for større verker 6 uker. Deretter kunne det ilegges en bot på 10 øre for hver overskridende uke.

Leif Wårhus:

Den gang jeg gikk på søndagsskole

Når man er barn, – og kanskje de første årene som ungdom i voksen alder, – er vel de fleste ikke særlig glad i skoler og skolegang.

Så, når en er blitt mere moden, blir en klar over at en skulle hatt mere utdannelse. Og dessuten er det jo så mye interessant som en gjerne skulle lært mere om.

Men både tid og penger er da gjerne hindrende problemer. De fleste har som regel skaffet seg familie, – og barneskrik og gjeld på hus eller leilighet er ikke særlig oppmuntrende inspirasjon.

Så plutselig en dag, – når kunnskapshungeren riktig verker i en, – oppdager en at man er blitt for gammel, og ikke lenger våger sette seg på skolebenken igjen.

Så forsøker en febrilsk å kompensere noe med korrespondanseskoler, aftenkurs o.l.

Andre trinn av min utdannelse begynte med 7 års studier ved Hessdalens todelte folkeskole, der vi lærte å lese og skrive nynorsk, 4-500 salmevers og f.o.m. to t.o.m. niganen. Deretter fulgte 1/2 år ved Eide Framhaldskule.

Navnet til tross, her måtte vi lese og skrive riksmål. Og da vi graduate derfra var den norske rettskrivningen en nydelig lapskaus, blandet sammen av nynorsk og bokmål. Noe

---

Reglene for utlån ble til tider ikke overholdt. Styret så seg av og til nødt til å lukke boksamlinga for utlån.

Skolemann Anders Kirkhusmo har fortalt at han hadde stor glede av de bøkene han lånte ved Sognebiblioteket.

På denne tida var folkeboksamlingene rundt om i landet et naturlig informasjonssenter for allmennbefolkninga. Bøker om sosialisme og nye radikale politiske ideer var populært stoff i ei svært så opprørsk tid. Folkeboksamlingene var en sterk kilde til å fremme opplysning, utdanning og annen kulturell virksomhet.

Registreringsarbeidet har vært interessant og lærerikt. Det har gitt et bilde av hva som foregikk i Ålen for hundre år siden.

som gjorde norsk rettskriving til et mareritt under videre skolegang.

Men det var første del av min utdannelse jeg her skulle fortelle om. Den begynte da jeg var 5 år ung, og varte i nøyaktig 17 minutter.

Denne læreinstitusjonen ble kalt søndagsskolen, og det var dattera på en av nabo-gårdene som fikk overtalt meg til å la meg immatrikulere der.

Jeg troppet opp i min fineste stas. Mørkeblå skidress i siste mote; med pensel i ryggen, store utenpåliggende lommer og pose-nickers. Selbuvotter og ditto strømper, bek-sømstøvler med luggene brettet ned over kanten. Og som prikken over i-en, rød topp-lue med dusken i en snor hengende kjekt ned på høyre side.

Foreleseren snakket om kjærlighet.

Det var kjærlighet til dyr, kjærlighet til sin neste, kjærlighet til sine foreldre og foresatte, egenkjærlighet og kjærlighet til naturen og selve livet.

Så kom spørsmålet som skulle sparke bein under mine videre studier ved dette ukentlige utdannelsestilbud. Læreren såg alvorlig ut over klassen, og spurte:

– Men kveijn, tru dåkk, ætt vi ska ha dein største kjærligheta te?»

Ivrig, tillitsfullt og våkent strakk jeg en hånd i været.

– «Nå du, kvithåringen som har så fin skidress,» sa læreren vennlig. «Kerr du tru?»

– «Det må nå fill bli ått sjæresta sine det da vett,» svarte jeg, – ivrig og godt gjennomtenkt.

Læreren ble gravalvorlig i ansiktet. Nabo-dattera rødmet kledelig og slo øynene ned. Resten av klassen brølte av latter, og min stolthet og ære var krenket på det dypeste. Djupt såra og vonbroten reiste jeg med behersket og verdig fra stolen. Satte topp-lua pertentlig på hodet, trakk på meg mine selbuvotter med innøvde, manndige bevegelser, – og gikk ut av rommet uten å verdige noen så mye som et blick. – – Og kom aldri mer på søndagsskolen.

Reglement for Holtaalen og Aalens Formandskab 1840

Kommunene og fylkeskommunene vil i 1987 markere 150 årsjubileet for lokaldemokratiet. Formannskapsloven ble innført i 1837 og som da la grunnlaget for de ordninger en nå har med formannskap og kommunestyre. Ved innledningen til jubileumsåret vil «Oppunder Fjellbandet» også være med å markere dette ved å bringe det reglementet som ble utarbeidet for det første formannskapet da Haltdalen ved Ålen var sammen i en kommune. Det skjedde fra 1840 etter at Singsås også hadde vært med fra starten i 1837, men gikk ut etter første perioden. Haltdalen og Ålen fortsatte da sammen til i 1855. Dette første reglementet er interessant lesning. Det er omskrevet fra gotisk skrift av Olav Trygve Hagen, Eidsvoll i 1969, og noen ord kan det ha vært vanskeligheter med oversettelsen av, derfor en del spørsmålstegn i teksten.

Afskrift

af Forhandlingsprotokollen for Holtaalens og Aalens Formandskab forsaavidt nederstaaende Beslutning med (ved?) et af Ordføreren forfattet Reglement anbræffes.

Aar 1840 den 18. Januari blev et Formands og Repræsentantsmøde afholdt paa Lensmandsgaarden *Rambloe* i Holtaalen efter foregaaende Bekjendtgjørelse og paa det bestemte Sted ved paaraab, befandtes alle Medlemmer af Formandskabet at være tilstede med Undtagelse af en Formand der ved en af Supleantene lod møde. Ligeledes en Repræsentant der angav Sygdomsfald, som blev kjændt gyldigt.-

- Ordføreren fremlagde og oplæste bemelte Reglement, der er affattet i 9 § og enhver § især blev sat under votering, og blev af Formandskabet enstemmig bifaldt. Den lyder saaledes:

§ 1

Til Formændenes og Repræsentanternes Samlinger og til disse Møder haver Ordføreren at udfærdige en Indkaldelse til hver af Formændene en 14 eller senest 10 dage i Forvejen med mindre et overordentligt Møde skal foretages, da en 8 Dage i Forvejen i hvilke han jevnfør Formandskabsloven § 36 bekjendtgjør de Gjenstande der skulle behandles - i Mødet saavel - som Tiden og Stedet naar Samme skal afholdes. - Formændene haver at omsende Bekjendtgjørelsen, paa

circulat mellem Representantene, og haver Formændene først at forsyne Indkaldelsen med Paategning, dernæst enhver Representant, og saa snart Omstændighedene kan tillade det efter Modtagelsen afsende til den nærmest boende Formand eller Repræsentant. Enhver Vedkommende er pligtig at indfinde sig i Møderne til berammet Tid og der at blive tilstede til dets Slutning, da han i modsat Fald bliver at ansee med den i Formandskabsloven bestemte Mulct. - Den som ved Forfald hindres fra at møde, maa lade Beskaffenheden deraf saasnart muligt eller senest inden 1. Maaned skriftlig anmelde, da Forfaldet ellers ansees for ugyldig.

Forinden Forsamlingerne begynde op-raaber Ordføreren enhver til mødet pligtig og antegner i Protocollen de udeblevne og deres angivne Forfald.

§ 2

Naar en Sag indkommer til Formandskabet har Ordføreren i det første Møde at oplæse eller efter Omstændigheden at anmelde hvad dertil hører og derefter indhentede Formandskabets Beslutning om Sagen skal foretages strax eller udlægges paa et Sted som for Vedkommende Bekjendtgjøres til Eftersyn i en bestemt Tid fra 8 til 14 Dage eller settes i Circulation imellem Formændene, eller om Commites Betænkning skal indhentes til dens Betænkning forsaavidt dette ej er Lovbestemt. Naar Sagen overensstemmende

med derom fattet Beslutning undergives endelig Afgjørelse skal den først i Almindelighed og siden hvor den opløser (?) sig sættes under Debat.

§ 3

I Repræsentanternes Møder skal enhver som vil tale reise sig og begjære Ordet. Reiser sig flere paa engang bestemmer Ordføreren hvem der først skal tale. Den Talende henvender sig altid med sin tale til Ordføreren, og bør nøje holde sig til den under Debat værende Qvestion uden at tillade sig fornærmende Ytringer mod nogen. Skeer dette advares han af Ordføreren hvilken Advarsel om fornødiges igjentes 2 Gange, men hvis han paa saadan Maade forseer sig under Mødet undergives alt Votering om han for samme bør udvises eller Mulcteres. I andre Tilfælde med det her værende maa ingen afbryde den Talende.

§ 4.

Ingen Uvedkommende maa tillades at blande sig i Debatten og naar nogen Formand eller Repræsentant forlanger en Qvestion behandlet for laaste Døre ere tilhørende tilstedeværende, pligtig at forlade Værelset indtil at det skeede Forlangende er afgjort ved Votering. Naar Debattene om en Qvestion ere endte sættes det under Votering paa en af følgende Maader:

a. Ved at de som ere imod det fremsatte Forslag efter Opfordring reise sig.

b. Naar saadant bestemmes ved lugte Sædler med eller uden Navns Under-Skrift. Denne Voteringsmaade bruges ved Valg paa Personer og ellers naar Pluraliteten bestemmer det.

§ 5

Naar en Sag efter Formandskabslovens § 38 er bleven udsat for at færre (end) 2/3dele af de Tilstedeværende have været eenige i den tagne Beslutning eller Amtmanden har modsat sig Samme, og den samme paa Grund duo (?) at foretages, skal Sagen i sin helhed behandles og afgjøres i ernæste Møde.

§ 6

Til at afgive Betænkning og Indstilling angaaende en Sag kan Formandskabet nedsætte Kommitteer bestaaende af 3 eller 5 Medlemmer og ? ? ? ? ? ...disse saavel...-stremendene som Repræsentanter. - Blandt de

saaledes valgte udkaare Vælgerne Een til at lede Committeens Forhandlinger og beramme dens Møder og denne har Ordføreren uopholdelig at underrette om Committeens Udnævnelse og tilstille Sagen. Hvordan den har at afgive Betænkning, hvilken den inden en bestemt Tid derefter og under Medlemmernes Underskrift plikter at indsende til Formandskabet under det Ansvar som Formandskabsloven 31. § bestemmer. Opholdes Betænkningen saalenge hos Committeen at Formandskabet desformedelst paadrages Ansvar bliver dette at refonere (?) paa Committeen. Undslaar en Formand eller Representant sig for at modtage Valg som Medlem af nogen Committe, eller undlader at møde i samme efter Tilsigelse paadrager han sig lige Ansvar som for Udeblivelse fra Formandskabs Møde.

§ 7

I Møderne har Ordføreren at vaage over at saavel Loven om Formandskabet paa Landet som ikke reglement nøjagtig overholdes, at Forhandlingene fremmes med muligste Orden og Hurtighed, samt at intet Uvedkommende foretages.

§ 8

Hindres en Formand for længere Tid for at udføre sin Bestilling, har han til Ordføreren skriftlig saadant tilmelde. Som hans Forfaldet bliver kjænt gyldigt af Formandskabet, strax varsles Supleanten om at tiltrede dette indtil den egentlige Formand igjen kan fungere. Dette paaligger Ordføreren naar andre Omstendigheder efter Formandskabslovens § § 3, 6 og 12 gjør at en Formand maa aftrede.

§ 9

Enhver Repræsentant og Formand er berettiget til imod skriftlig Tilstaaelse at erholde udlånt Documenter av Formandskabets Arciv til afbenyttelse i en Tid af 14 Dage naar samme ej tiltrenges af Formandskabet.

Holtaalen og Aalens Formandskab

27. Januari 1840.

H. L. Saxvold.

Overensstemmende med Forhandlings-
protokollen Bevidnes
Ordfører

Min første vinter i Arvedalsgruben i 1881

Utdrag av Adam Solandsen Buvolds dagbokoppteignelser

Min første vinter på Arvedals grube var det bare en større brakke der, og et lite firkantet skjeiderhus med flatt tak. Denne brakken kunne romme 30-35 mann, og 5 mann på et mørkt hull ovenpå. De måtte også være nede ved spising. Blant dem var også jeg, de første ukene. Men til alt hell fikk jeg dele seng med Anders Flaten, på den måten at han utvidet den litt, og glad var jeg for det.

Musene hadde også sin bopel i det mørke rommet ovenpå. De promenerte ofte over våre ansikter om natten.

Det var slemt at få drikkevann om vinteren i den brakka. Så fant ledelsen på at vi skulle få en stor gryte å smelte snø i. Vi hadde en stor ovn som lignet på en fleskekasse. Ved siden av hadde vi en koksovn, med 4 kokerom. Når vi skulle koke grøt, så måtte vi slå oss sammen 2 og 2. Ved siden derav, kaffekjelen og vannet i den store gryten. To måtte passe på så gryten til enhver tid var full av smeltet snø. Når vi hadde spist av grøtgryten, så hengte vi den opp under taket. Til sist ble grøten så sort og hård at vi måtte skjære den løs fra gryten.

Vårt spisebord var også vårt sengested. Det var bare å løfte en fjæl opp, rulle sengeklærne til side inn mot vegg, så hadde vi spisebord. Men tenk alt støvet som vrimlet omkring når vi rørte i sengeklærne. For vi lå om natten i de samme klærne som vi arbeidet i om dagen.

En dag ble det oppstan-

delse. En hadde oppdaget at det fløt hårdotter på vannet i vassgryten. Da vi undersøkte i bunnen av gryten fant vi kadaveret av en død mus. Og da hadde vi brukt vannet i lengre tid.

Det kunne hende at vi av og til fikk maveonde, så man måtte henvende sig til WC. Vårt WC var i den tid Rørosvidda. I storm og snøfökk hente det vi måtte ty til snøskuffa når situasjonen var for kritisk.

Tegning: Steinar Flaten

OLE PEDER BAKKEN

7480 ÅLEN

AUTORISERT MASKINENTREPRENØR KL. D1

Vi utfører:

★ **GRAVING**

★ **PLANERING**

★ **SPRENGING**

★ **VANN - KLOAKKARBEIDER**

★ **MASSETRANSPORT**

Forøvrigt alt i anleggsarbeid.

Ring tlf. (074) 15 485 - 15 295 (privat) - Mobil: 090 89 227

**Alt i
BLIKKENSLAGERARBEIDER**

**NYBYGG
REPARASJONER**

Haltdalen Sveise- og Blikkenslagerverksted a.s

7487 Haltdalen - Telefon 074-16 875

**Vi utfører
all slags lakkering og oppretting
Spesiallakkering etter nærmere avtale.**

VI BRUKER GLASURIT AUTOLACK - MIXER ALLE FARVER

Vi ønsker alle våre kunder ei God Jul og Godt Nyttår!

*Haukås & Evenås
Billakkering*

Tlf. 074 16 885 - Privat 074 16 512
7487 HALTDALEN